

الله أكبر
الله أكبر
الله أكبر

دانشگاه فرهنگیان ثامن الحجج مشهد

کتاب اندیشه اسلامی ۲

عنوان :

بخش اول (وحی و پیامبری)

خلاصه و طرح پرسش تستی و تشریحی با پاسخ (صفحه ۱ تا ۱۳۵)

استاد محترم : جناب آقای یزدان بخش

تهیه کنندگان :

مهین محرر احمدی - فریده زمانی دوست

سودابه منصوری - ملیحه بهادر

گروه آموزش ابتدایی

پاییز ۹۷

مباحث نبوت معمولاً به دو بخش تقسیم اصلی نبوت عامه و نبوت خاصه تقسیم می شود .

نبوت عامه: مجموعه مباحثی که پیامبر معینی اختصاص ندارد و درباره امور مشترک پیامبران بحث می کند.

نبوت خاصه: به مباحثی اطلاق می شود که درباره نبوت یکی از پیامبران مانند حضرت محمد بحث و گفتگو می کند.

عناصر محوری نبوت از دو چیز تشکیل شده است :

۱- قانون که همان وحی است

۲- آورنده آن که همان پیامبر است .

معنا و مفهوم پیامبر

پیامبر بشری است که برای هدایت انسانها برانگیخته شده تا معارفی را بدون واسطه انسانی دیگر از مبدا الهی دریافت و ابلاغ کند.

در تعریف پیامبر چند قید وجود دارد:

۱- پیامبر بشر است

۲- پیامبران برای هدایت انسانها آمده اند.

۳- پیامبران برانگیخته شده از سوی خدا هستند

۴- میراث پیامبران مجموعه معارف نظری و عملی خاصی است که بینشی نو و روشی دیگر در زندگی انسانها ایجاد کرده است.

۵- یکی از وظایف مهم پیامبران دریافت پیام الهی است.

معنا و مفهوم وحی

یک از وظایف اساسی پیامبران ، دریافت پیام الهی است که در آن به وحی تعبیر شده است . سخن گفتن در مورد ماهیت ، چیستی و حقیقت وحی بسی دشوار است و حقیقت وحی دست نیافتنی زیرا پدیده وحی یک پدیده طبیعی قابل شناخت با ابزار متعارف عمومی و علمی نیست.

معنای لغوی وحی

واژه وحی و مشتقات آن در لغت دارای معانی مختلف و کاربردهای گوناگون آن: نظیر: اشاره، سرعت، تفهیم و القای پنهانی مطلبی به دیگران، اعلام در خفا، نوشتن

تعریف لغت شناسان: جامع تمام معانی و کاربردهای ویژه وحی ((تفهیم و القای سریع و پنهانی)) است که متوجه خاص مخاطب بوده و بر دیگران پوشیده است.

وحی در قرآن

در قرآن واژه وحی در موارد مختلفی به کار رفته است .

الف- اشاره پنهانی

ب- هدایت غریزی و طبیعی

ج- الهام یا وحی غیر رسالی

د- وحی رسالی یا تشریحی

وحی به معنی رسالی آموزه ویژه ای است که از ناحیه خداوند سبحان به برخی انسان های برگزیده افاضه می شود . وحی گشوده شدن روزنه ای به عالم غیب و افق های نوینی از آسمان معنا به روی انبیاست . وحی از سوی خداوند است و خاستگاه آن از جهانی است ورای شعور و آگاهی هایی که از راه حواس پنج گانه به دست می آید.

این ویژگی وحی را هم از نبوغ و هم از کشف و شهود متمایز می سازد و بر جایگاه برتر می نشاند .

براهین ضرورت وحی و پیامبری

ضرورت بعثت انبیا به لحاظ نظری ، از مهم ترین مباحث اعتقادی و کلامی است . می توان گفت که موضوع نبوت و ضرورت آن ، از مهم ترین و نخستین دغدغه های کلامی و فکری اندیشمندان خداپاور است ؛ زیرا بسیاری از اندیشه های بنیادی دین بر آن مبتنی است .

اثبات ضرورت نبوت با تاکید بر هدف خلقت

این برهان بر سه پیش فرض و اصل اساسی استوار است :

- ۱- خداوند حکیم است و حکمت خداوند اقتضا می کند که آفرینش این جهان ، هدفمند باشد .
- ۲- در اندیشه اسلامی ، اصالت با کمال و سعادت ابدی و زندگی جاودانه و اخروی است .
- ۳- در انسان شناسی و جهان بینی اسلامی ، همه هستی ، در غایت حرکت پیوسته خود ، کمال واقعی و سعادت خویش را دنبال می کند « و الی الله المصیر»

مقدمات برهان

- ۱- هدف از آفرینش انسان کمال راستین اوست
- ۲- کمال و سعادت واقعی انسان در گرو اختیار و انتخاب شایسته و صحیح است .
- ۳- اختیار و انتخاب صحیح بدون معرفت و شناخت کافی ممکن نیست
- ۴- آگاهی های برخاسته از عقل و حس ، در پاسخ به نیازهای انسانی و رسیدن او به سعادت واقعی کافی نیست.

نتیجه تحقیقات علمی و فلسفی آلکسیس کارل درباره شناخت انسان:

- ۱- علم در شناخت انسان، تاکنون پیشرفتی نداشته است.
- ۲- روشی در دست نیست که بتواند انسان را در اجزا و در مجموعه و روابطش با محیط خارج بشناسد.
- ۳- انسانی را که متخصصان علوم معرفی می کنند، شبیحی ساخته و پرداخته تکنیک های همان علم است.
- ۴- علت عدم پیشرفت علم درباره شناخت انسان ، پیچیدگی و ابهام حقیقت انسان است و موانع این پیشرفت همیشگی است .

محدودیت های عقل بشری

انسان با عقل خویش می تواند بسیاری از معارف نظری نظیر مسائل مربوط به جهان بینی خویش را اثبات کند. همچنین برخی اصول اخلاقی نظیر خوبی عدل و بدی ظلم تشخیص دهد ولی با این حال عقل بشر دارای محدودیت های فراوانی است.

الف - کلی و اجمالی بودن احکام عقل :

عقل بشری ، پرسش های کلی درباره مبدا و مقصد را پاسخ می دهد ، اما از پاسخگویی به بسیاری از جزئیاتی که در بحث مبدا و معاد مطرح است ناتوان است .

ب- ناتوانی عقل در شناخت آثار اخروی اعمال انسانی :

به اعتقاد ما ، زندگی انسان منحصر در دنیا نیست ، بلکه زندگی ابدی در انتظار بشریت است و سرنوشت ابدی و اخروی انسان ها در همین زندگی دنیوی رقم زده می شود ، بنابراین نتیجه کارها و اعمال تنها سبب خوشبختی یا بدبختی دنیوی نیست بلکه نتایج آن ابدی است و سعادت و شقاوت اخروی را نیز به دنبال دارد .

ج- آسیب پذیری عقل در مرحله تشخیص و عمل

از این برهان دو مساله روشن می شود : اول آنکه لازم است خداوند براساس صفات هدایت گری و حکمت ، هادی و راهنمای دیگری افزون بر عقل و در عین حال همسو با آن ، برای انسان قرار دهد .

دوم آنکه ضرورت وحی براساس برهان یاد شده اثبات می شود ضرورت تبعیت و پیروی از وحی نیز به اثبات می رسد.

مصونیت وحی (عصمت پیامبران)

درباره عصمت پیامبران دو مساله مطرح است : یکی عصمت آنان از گناهان عمدی و دیگری عصمت ایشان از سهو و خطا

شبهات منکران بعثت پیامبران

شبهه : طرفداران این شبهه میگویند "وقتی آموزه های وحیانی و آنچه را که پیامبران به بشر عرضه کرده اند مطالعه می کنیم، از دو حال بیرون نیست یا موافق مدرکات و احکام عقلی است یا متضاد و مخالف با عقل و برهان های عقلی است.".

حالت اول شبهه: اگر چنین بود یعنی این گزاره ها و تعالیم بوسیله وحی در اختیار ما قرار نمی گرفت، عقل به تنهایی آنها درک کرده و درباره آنها حکم صادر می کرد، که در اینصورت عقل ما از وجود پیامبران بی نیاز می گردد.

حالت دوم شبهه: اگر مخالف عقل و برهان های عقلی باشد که در اینصورت مردود است و قابل پذیرش نخواهد بود.

در پاسخ به این شبهه باید گفت : گزاره ها و تعالیم حیاتی بر حسب فرض به سه دسته تقسیم می شوند :

۱- گزاره های موافق عقل بشری

۲- گزاره های خردستیز

۳- گزاره ها و آموزه های فراحسی و فراعقلی

گزاره های موافق عقل بشری :

شمول وحی بر تعالیمی که عقل نیز به صورت مستقل آن را درک می کند، مستلزم لغویت نیست، زیرا تایید دانسته های عقلی از سوی وحی، سبب می شود که آدمی به صحت و شناخت و داوری عقل خود اطمینان بیشتری یابد و احتمال خطای عقل را منتفی بداند.

گزاره های خردستیز

گزاره هایی که نه فوق عقل، بلکه ضد عقل هستند، یعنی با اصول قاطع عقلی ناسازگارند، این دسته از گزاره ها در زمره تعالیم آسمانی نخواهند بود.

گزاره ها و آموزه های فراحسی و فراعقلی

با اندک تسامحی می توان گفت که تعالیم و فرمان های فراعقلی دین بر دو گونه است:

الف) عقل انسان به گونه ای احساس می کند که می تواند تبیین و توضیح عقلانی از تعالیم و حیانی از خود ارائه دهد، یا فلسفه فرامین الهی را درک کند.

ب) عقل قادر به تحلیل و درک تعالیم و فرمان های فراعقلی نیست.

رابطه علم و دین

مقدمه

علم در معنای عام خود به معنی مطلق آگاهی است و شامل همه تعالیم آسمانی و انسانی می شود.

معنای دوم علم مجموعه یافته ها و آگاهی های بشر ام از معارف ساده یا ژرف و سازمان یافته .

در معنای سوم مجموعه معارف و نظریه های اثبات شده و برگرفته از یافت ههای تجربی است که با مشاهده و آزمایش به دست می آید .

اما دین با توجه به تعاریق پر شمار آن به طور کلی در دو مفهوم اساسی به کار رفته است :

نخستین و شایع ترین مفهوم دین همان « تدین » است و تدین در یک تعریف نسبتاً تام ، عبارت است از اعتقاد به وجود ذات و یا ذوات غیبی والا که دارای شعور و اختیارند و شئون مربوط به انسان را تحت تصرف و تدبیر خود دارند . برخی فرهنگنامه نویسان و متکلمان جدید ، که غایت دین را « تبدیل و تحویل حالت فردمحوری انسان به خدا محوری » می دانند .

دین به عنوان یک حقیقت مستقل و جدا از انسان ، مجموعه نوامیس و قوانین نظری است که صفات این نیروی الهی را تبیین می کند و نیز مجموعه ای از قواعد و ضوابط عملی که راه و رسم بندگی کردن را ترسیم می نماید ، به عبارت دیگر ، دین همان راه و رسم خدایی زیستن است .

نظریه تعارض علم و دین

دو تحول مهم در قرن ۱۷ و ۱۹ میلادی در کیهان شناسی و زیست شناسی میان متکلمان مسیحی و صاحب نظران در گرفت:

تحول اول: دفاع شجاعانه گالیله از نظریه خورشید مرکزی کپرنیک و تلاش او برای بسط این نظریه به عنوان یک واقعیت بود .

تحول دوم: بحث درباره خلقت و تکامل بود که پس از انتشار کتاب منشا انواع در سال ۱۸۵۹م. در میان عالمان کلیسا و دانشمندان در گرفت و به داغ ترین منازعات در این عرصه تبدیل شد.

نظریه تمایز علم و دین

مدافعان این نظریه تمایز استقلال کامل علم و دین به این اعتقاد دارند که روش علمی تنها روش ممکن در شناخت واقع نیست .

تعمیم ماروای مفاهیم علمی و تبدیل کردن یک شیوه به اصلی کلی، نظیر این قاعده که روش های تجربی و حسی تنها روش قابل اعتماد در فهم و تبیین واقعیت است، نارواست.

طرفداران این نظریه به تمایز علم و دین در سه حوزه زبان و غایت ، روش و موضوع اصرار می ورزند .

الف - استقلال در وظیفه و هدف :

برخی معتقدند که علم و دین تمایز موجود در زبان هر یک، منطق و عملکردهای خاص خویش را دارند.

برخی جنبه های اخلاقی دین را مهم تر می دانند و بر این باورند که زبان دینی ، توصیه و تصویب یک گونه زندگی یعنی اظهار سرسپردگی به یک سلسله اصول اخلاقی است .

ابزارانگاری دین ، نظریه دیگری بود که در نقطه مقابل نظریه فوق ، از سوی شماری از دانشمندان برای رفع تعارض علم و دین پیشنهاد گردید.

ب- استقلال و تمایز در روش و موضوع :

برخی معتقدند که علم و دین می بایست کاملاً جدا و مستقل از یکدیگر باشند.

نقد نظریه تمایز علم و دین

اشکال این دیدگاه نادیده گرفتن بخشی از زبان دین است که حقایق طبیعی را بیان می کند. علم و دین به رغم تعلقات گوناگون شان، به یک جهان طبیعت می نگرند.

نظریه مکمل بودن علم و دین

طرفدارن این گروه را به دو دسته تقسیم می کنند: کسانی که در ناحیه روش و پیش فرض ها، از حمایت غیر مستقیم علم و دین از یکدیگر سخن گفته اند و گروه دیگر درباره آموزه و دستاوردها و نظریات است و علم و دین را در محتوا، مکمل یکدیگر می دانند.

در باور گروه نخست علم پیش فرض هایی دارد که دین می تواند به کمک آنها بیاید.

در میان گروه دوم ، تقریرهای گوناگونی از تعامل سازنده علم و دین صورت یافته است .

نظریه تعامل و راه حل تعارض های احتمالی

نظریه مکمل بودن علم و دین به ما توجه می دهد که رویکردهای الاهیات و علم به انسان و جهان متفاوت است ، اما این ادعا را که میان آنها به هیچ وجه تعارضی وجود ندارد ، نمی توان پذیرفت.

معجزه چیست :

صدق ادعای پیامبران راستین از سه راه قابل اثبات است ؛

۱- قرائن اطمینان بخش ، مانند راستی و درستی و عدم انحراف از مسیر حق و عدالت

۲- معرفی پیامبر پیشین

۳- راه معجزه بی تردید کارایی گسترده و همگانی تر از دو راه پیشین دارد.

معجزه پدیده ای است خارق العاده و خارج از نظامات علت و معلول شناخته شده مادی که به منظور اثبات دعوی نبوت، هم زمان با تحدی از جانب مدعی نبوت به « اذن خاص » الهی صادر می شود.

ویژگی های معجزه :

۱- قابل تعلیم و تعلم نیست

۲- مغلوب و تحت تاثیر نیروی قوی تر قرار نمی گیرد

۳- هم زمان با دعوی نبوت و تحدی است، از این روی « کرامت اولیاء الله » نیز از تعریف معجزه خارج می شود.

در باور ما تمایز بزرگی که پیامبر اسلام از دیگر پیامبران صاحب اعجاز دارد معجزه ماندگار و جاودانه او قرآن است. تمایز این اعجاز این است که مستقیماً دو حقیقت را اثبات می کند: ۱- سخن خداست ۲- آورنده اش، فرستاده و پیامبر آور خداست.

راههای شناخت قرآن

۱- مطالعه محتوایی آن در پرتو اصول پذیرفته شده علمی و عقلی

۲- مطالعه تاریخی و سند شناختی قرآن

۳- مطالعه به لحاظ نقش آفرینی قرآن در زندگی فردی و اجتماعی و علمی بشر

۴- مطالعه درباره میزان اهتمام پیروان به قرائت، حفظ، نگهداری، تقدیس و استنساخ و تکثیر آن

۵- مطالعه قرآن از نگاه صاحب نظران و قرآن شناسان

۶- مطالعه قرآن از نگاه قرآن

۷- مطالعه قرآن به اعتبار رعایت قواعد و صنایع ادبی در ساختار کلامی و لفظی آن

۸- مطالعه قرآن به اعتبار سازگاری و ناسازگاری آیات با یکدیگر

بهترین و کامل ترین برنامه زندگی طرحی است که برخاسته از متن طبیعت و هماهنگی با استعدادها و نیازهای فطری بشر باشد که به عقیده ما مسلمانان این طرح و برنامه ریزی تنها در تعالیم آسمانی که وحی نامیده می شود، تجلی یافته

و بر پیامبران بی شماری از جمله خاتم پیامبران حضرت محمد (ص) نازل شده است. وحی محمدی همان کتابی است که با عنوان «قرآن» شناخته شده است

قرآن کتابی است که از سوی خدای جهانیان با واسطه روح الامین بر قلب پیامبر و فرستاده برگزیده خدا محمد (ص) فرود آمده و همه مردم به ویژه پرهیزکاران را در پرتو تلاوت آیات خدا و با تزکیه و تعلیم به راه مستقیم که همان بندگی و دیانت خالص خداست، هدایت کند.

در تعریف قرآن دو ادعای اساسی و مهم، یعنی از سوی خدا بودن قرآن و پیامبری پیامبر (ص) آمده است که دومی فرع بر اولی است یعنی مهم آن است که بتوان حقایق و از سوی خدا بودن قرآن کنونی را اثبات کرد که در این صورت، نبوت پیامبر گرامی (ص) نیز به اثبات می رسد.

دلایل اعجاز قرآن

آیاتی که به از سوی خدا بودن قرآن پرداخته، به دو دسته کلی تقسیم می شود:

۱- آیات بیانگر دلیل عقلی

۲- آیات بیانگر دلیل نقلی

مجموعه آیات بیانگر دلیل عقلی را تحدی می نامند و آیات بیانگر دلیل نقلی را آن دسته از آیات تشکیل می دهند که بشارت پیامبران گذشته و کتاب های آسمانی پیشین را درباره بعثت پیامبر اسلام و نزول قرآن نقل می کنند.

آیات تحدی دارای عناوین زیر می باشد:

الف- تحدی به متن قرآن

این دسته از آیات تصریح می کنند که قرآن کلام خداست؛ یعنی با همین الفاظ و متن از مقام ربوبی صادر شده و پیامبر گرامی نیز آن را با همین الفاظ دریافت کرده است. مثل آبات زیر:

- طور آیات ۳۳ و ۳۲: «أَمْ يَقُولُونَ تَقَوْلُهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ، فليأتوا بحديثٍ مثله إن كانوا صادقين»
- اسراء، آیه ۸۸: «قل لئن اجتمعت الإنسُ والجنُّ على أن يأتوا بمثلِ هذا القرآنَ لا يأتونَ بمِثله ولو كانَ بعضُهُم لبعضٍ ظهيرا»

- گاه به ده سوره: هود، آیات ۱۴ و ۱۳: «... قُلْ فَاتُوا بَعْشَرَ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ...»

- گاه به یک سوره: بقره، آیه ۲۳

آیات تحدی در مرحله نخست، از بشر می خواهد اگر در خدایی بودن قرآن تردید دارند کتابی همانند قرآن که دارای همه امتیازات آن باشد بیاورند. و پس از آنکه ناتوانی آنان آشکار شد، تخفیف داده، از آنان می خواهد که یک سوره که از هر جهت شبیه به یکی از سوره های قرآن باشد و همه ویژگی های آن را داشته باشد بیاورند.

یکی از جهات اعجازی موردنظر یان آیات، اعجاز لفظی از جهت فصاحت و بلاغت است. فصاحت به معنای شیوایی کلمات و روانی تلفظ آن و گوش نواز بودن سخن است و بلاغت به معنای رسایی و دقت تعبیر در فهماندن مقصود.

ب- اُمّی بودن پیامبر

دسته دوم از آیات تحدی با تکیه بر ویژگی های پیامبر، به هموردی با ناباوران شکاک می رود و از آنان می خواهد از بشری مانند او که درس ناخوانده و خط نانوشته است، قرآنی این چنین بیاورند.

عنکبوت آیه ۴۸: و تو پیش از فرود آمدن قرآن نوشته ای را نمی خواندی و نه با دستانت آن را می نوشتی، در آن صورت یاوه گویان، دودل می شدند.

یونس ۱۶: بگو اگر خداوند می خواست، قرآن را بر شما تلاوت نمی کردم و او شما را از آن آگاه نمی ساخت، من مدتی پیش از این در میان شما درنگ کردم. آیا خرد خویش را به کار نمی بندید.

معنا و مفهوم امی بودن بیش از این نیست که پیامبر (ص) پیش از بعثت، خواندن و نوشتن را از راههای متعارف فرانگرفته است، ولی هیچ دلیلی، قدرت خواندن و نوشتن پیامبر را به صورت خارق العاده و پس از بعثت نفی نمی کند.

ج- همانندی آیات:

در میان آیات تحدی، در آیه ۹ سوره نساء، چنین استدلال شده است که اگر در قرآن موجود اختلافی نیست، پس حتماً این کتاب از سوی خداست: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا» سخن بر سر آن است که اگر کتاب با ویژگی های قرآنی به دست بشر فراهم می آمد، موارد اختلافی فراوانی در آن مشاهده می

شد؛ از این رو جا دارد ویژگی های انسان و ویژگی های قرآن را بررسی کنیم تا معلوم شود که اثری اینچنین از انسانی با آن ویژگی ها ساخته نیست.

ویژگی های انسان

- تکامل تدریجی ، خطاپذیری ، تفاوت استعدادها و محدودیت ها ، از ویژگی های جدایی ناپذیر انسان است .
- قلمرو تکامل تدریجی زمینه های کسب آگاهی ، توانایی ها ، دستیابی به انواع مهارت ها و خصلت را در برمی گیرد.
  - خطاپذیری و تاثیرپذیری انسان از عوامل گوناگون نیز از مواردی هستند که نقش مهمی در پیدایش اختلاف در آثار انسان دارد .
  - انسان ها از نظر استعدادها و توانایی نیز متفاوت آفریده شده اند و این تفاوت ذاتی سبب می شود که آثار آنها به تناسب زمینه ها متفاوت باشد و امکان دستیابی به همه کمالات و در سطح عالی برای همگان به دست نیاید.

ویژگی های قرآن

الف . شکل گیری تدریجی

قرآن کریم از سویی در مدت نزدیک ۲۳ سال بر پیامبر نازل شده و پیامبر به تدریج ، آیات آن را بر مردم تلاوت کرده است که اگر انشاء و تلاوت ان دست بشر بود ، آثار تکامل تدریجی و تفاوت محسوسی در آن به چشم می خورد.

ب. شکل گیری در شرایط گوناگون

از سوی دیگر، در اینکه پیامبر خدا در شرایط و اوضاع و احوال بسیار متفاوت و ناهمگونی به لحاظ فردی و اقتصادی ، اجتماعی و سیاسی قرار داشت ، جای تردیدی نیست . اسناد تاریخی و لحن آیات قرآن نیز به روشنی بر آن دلالت دارند.

ج. در برگیرنده مسائل مختلف

قرآن دربرگیرنده مسائل مختلف و متنوع فلسفی، اعتقادی، اخلاقی، اقتصادی، عرفانی، اجتماعی و جز آن است. وارد شدن در این حیطه های مختلف و سخن گفتن در باب هر یک از آن ها از سوی یک انسان، با توجه به تفاوت استعدادهای وجودی و محدودیت انسان، ایجاب می کند که هم در سخن و بیان و رعایت دقایق و ظرایف سخنوری

و قوانین ادبی و هم در محتوا و ارتباط ابعاد مختلف مسائل و موضوعات گوناگون یاد شده، ناهماهنگی و تناقض پدید آید.

نتیجه نخست نفی هر گونه مطلب نادرست و باطل از قرآن است. نتیجه دوم آنکه عدم اختلاف در قرآن، هر نوع تغییر و دگرگونی و افزایشی را که مفاد آیات را دگرگون و مطالب حق را به باطل مبدل می سازد نفی می کند.

مصونیت قرآن از تحریف

مصونیت قرآن از هر گونه تغییر و دگرگونی موثر در معنای آیات و کلمات دارای اهمیت ویژه ای است.

معنا و مفهوم تحریف

تحریف از ریشه « حرف » به معنای لبه، کناره و مرز یک چیز گرفته شده است و در لغت به معنای مایل کردن، منحرف ساختن و دگرگون نمودن آمده است و تحریف سخن به معنای ایجاد دگرگونی در آن است.

شواهد تاریخی مصونیت قرآن از تحریف

الف) حافظه شگرف عرب معاصر قرآن و علاقه مفرط آنان به حفظ و قرائت قرآن به سبب فصاحت و بلاغت و آهنگ خارق العاده آن؛

ب) انس فراوان مسلمانان با قرآن و حفظ و تلاوت آن؛

ج) تقدس قرآن نزد مسلمانان و حساس بودن آنان به هرگونه تغییر در آن؛

د) دستورها و توصیه های ویژه پیامبر گرامی درباره تلاوت، کتابت، حفظ و جمع آوری آن؛

ه) مطرح نشدن مسئله تحریف قرآن در انتقادهایی که از سوی صحابه و ائمه اهل بیت (ع) به زمامداران شده است.

دلایل روایی مصونیت قرآن از تحریف

الف- حدیث ثقلین که به صورت متواتر در منابع زوایی شیعه و اهل سنت نقل شده است.

ب- روایات پرشماری هستند که قرآن را مرجع و محک بازشناسی آراء و تمایلات و جریان های حق علیه باطل می

داند از جمله روایتی از رسول خدا آمده است: «هرگاه فتنه ها همچون پاره های شب تاریک و سیاه بر شما روی کرد

، به سراغ قرآن بروید».

ج) روایاتی که بر ضرورت محک زدن روایات با قرآن و کنار گذاردن روایات مخالف قرآن تأکید می کنند. در روایتی از امام صادق (ع) آمده است که پیامبر اکرم (ص) فرمود: « برای هر سخن حقی، حقیقتی و برای هر سخن درستی، نوری است. پس آنچه را که موافق کتاب خداست فرابگیرید و آنچه را که مخالف کتاب خداست رها کنید.»

دلایل عقلی عدم تحریف

الف- آیات تحدی

یکی از دلایلی که قرآن پژوهان بر مصونیت قرآن از تحریف به آن استناد می جویند آیات تحدی است. از میان سه دسته آیات تحدی یاد شده در مبحث پیشین آیاتی بر عجز بشر در آوردن حتی یک سوره مانند سوره های قرآن دلالت دارند احتمال تحریف و تغییر را نیز از ساحت قرآن نفی می کنند.

با امکان تحریف و تغییر، تحدی قرآن بر عجز بشر معنی نخواهد داشت.

ب- اوصاف قرآن

دسته دیگری از قرآن که عهده دار دلیل عقلی عدم تحریف قرآن کریم هستند آیات بیانگر اوصاف قرآن مجید می باشند. اوصافی مانند فصاحت و بلاغت، حق بودن، ذکر کردن و عدم اختلاف در آیات

دلایل قرآنی عدم تحریف

از جمله مهم ترین آیاتی که به عنوان دلیل نقلی بر عدم تحریف به آن استناد شده، آیه « إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ » است. به کار بردن واژه های تأکیدی و ضمیر اول شخص جمع در جمله اول این آیه، بدان جهت است که آیات پیش از آن به انکار معاندان و تردید آنان در نزول قرآن از سوی خدا اشاره می کند و این آیه، هم عظمت قرآن و نزول آن را تأکید می کند و هم دخالت هر نیروی دیگری از نفی و بر مصونیت قرآن در حین نزول و انتساب آن به خداوند دلالت می کند.

در جمله دوم نیز با ادات تأکید « إِنَّ » و « لَام » و « وَصَفِ جَمْعٍ »، از نگهبانی و حفظ قطعی و مسلم قرآن پس از نزول سخن می گوید.

خاتمیت

مقدمه

در پهنه تاریخ، پیامبران بسیاری از سوی خداوند برای ابلاغ پیام الهی برانگیخته شده‌اند. این پیامبران مردمانی صالح، صدیق، فداکار و صبور، مطیع و مسلم و دارای علم لدنی و مخلص بوده‌اند. وظیفه اصلی پیامبران هدایت انسانها، مبارزه با کثرتی‌ها و جلوگیری از انحرافات اخلاقی و اجتماعی، مبارزه با طاغوت‌ها و قدرت‌های موجود و مترفین^۲ و جباران پایان دادن به اختلافات و تنش‌های موجود در بین مردم و ایجاد رأفت و عطوفت در بین آنان، دعوت به توحید و معاد، ارزش‌های اخلاقی و عبادت و پرستش خداوند یکتا و ... بوده است.

پیامبران الهی با توجه به وظایفشان به چند دسته تقسیم می‌شدند:

- برخی از آنان برای قوم و قبیله‌ای برانگیخته می‌شدند تا آنان را از انحرافات عقیدتی، اخلاقی یا اجتماعی دور کنند. وظیفه آنها فراخوانی مردم به سوی خدا و معاد و ارائه یک سلسله دستورهای فردی و اخلاقی و عبادی بود و صاحب کتاب آسمانی نبودند. پیامبران پیش از حضرت نوح از این قبیل بودند
- برخی دیگر پیامبرانی بودند که ماموریت تبلیغ، ترویج و استقرار شریعت پیامبران بزرگی مانند ابراهیم و نوح و موسی عیسی (ع) را برعهده داشتند. حضرت هود، صالح، لوط، اسحاق، اسماعیل، یعقوب، یوسف و ... از جمله این پیامبران بودند
- گروه سوم دارای کتاب آسمانی و شریعت بودند و به طور مستقل یک سلسله قوانین و دستورات به آنها وحی می‌شد و آنها ماموریت داشتند تا قوانین را به مردم ابلاغ و مردم را براساس آن هدایت نمایند.

به نظر می‌رسد در میان همه پیامبران تنها رسالت پیامبر بزرگ اسلام (ص) جهان شمول بوده و همگان مخاطب پیام ایشان بودند و آن بزرگوار برای راهنمایی و هدایت عموم مردم جهان مبعوث شده بود. بر خلاف رسالت سایر انبیا که هر کدام برای امت خاصی و کتاب‌های آسمانی آنها برای ملت و امت مشخصی بود و محدوده تبلیغی معینی داشتند و کتاب آسمانی هیچ کدام جهانی نبود.

یکی از ویژگی‌های رسالت پیامبر اسلام عمومی بودن و جهانی بودن آن است. ویژگی دیگر ایشان خاتم پیامبران است و دین او آخرین دین و برنامه سعادت بشری است.

اسلام شناسان متفکری چون علامه طباطبایی، محمد باقر صدر و استاد شهید مطهری معتقدند که اسلام با حفظ جاودانگی، توانمندی و پویایی لازم برای پاسخگویی به نیازمندی های گوناگون انسان در زمان ها و مکان های مختلف در عصرهای گوناگون زندگی دارد. آنان معتقدند که در دین عناصری وجود دارد و مکانیسم هایی در سیستم قانونگذاری اسلام به کار رفته که این قابلیت را عملی می سازد و این عناصر و مکانیسم قابل نشان دادن است.

خاتمیت در قرآن

یکی از ادله نقلی خاتمیت پیامبر بزرگ اسلام که به روشنی این موضوع را اثبات می کند، این آیه است:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

محمد پدر هیچ یک از مردان شما نیست، ولی فرستاده خدا و خاتم پیامبران است و خدا همواره بر هر چیزی داناست. در این آیه کلمه « خاتم النبیین » بر پیامبر اسلام اطلاق شده است.

خاتمیت در احادیث

در آیات نقل شده از پیامبر بزرگ اسلام و همچنین از امامان معصوم (ع) در این زمینه فراوان است.

امام باقر (ع) از پیامبر اسلام (ص) نقل می کند که حضرت فرمود:

ای مردم بدانید پس از من پیامبر و آیین و سنت دیگری نخواهد آمد.

امیرمومنان علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید:

پدر و مادرم فدای تو ای رسول خدا (ص) با مرگ تو رشته ای پاره شد که در مرگ دیگران این گونه قطع نشده بود، با مرگ تو رشته پیامبری و فرود آمدن پیام و اخبار آسمانی گسست.

مبانی ختم نبوت

الف- جهانی بودن و جاودانگی دین اسلام

دلیل قطعی بر عمومیت و جهانی بودن رسالت آنان در دست نیست بلکه از ظاهر برخی آیات می توان دریافت که دعوت آنان فراگیر نبوده است، اما درباره پیامبر و دین اسلام می توان با ادله نقلی و شواهد تاریخی، عمومیت رسالت و جاودانگی دین را اثبات کرد.

حدیث « حلالٌ محمدٌ حلالٌ الی یومِ القیامه و حرامُّه حرامُّ الی یومِ القیامه » ، دلالت صریح بر موضوع دارد.

ب- جامعیت دین اسلام

آنچه از منظر عقل می تواند عدم لزوم نبوت جدید را توجیه کند ، گستردگی ، جامعیت و فراگیری تعالیم و قوانین آخرین مکتب آسمانی است ؛ زیرا یک جانبه بودن و جامع نبودن یک مکتب ، دلیل خود را به همراه دارد. توجه اسلام به همه جوانب مادی و معنوی و فردی و اجتماعی ، نشانه جامعیت و همه جانبه بودن آموزه های دینی و مهم ترین رکن جاودانگی است .

ج- مراتب دین

از نظر قرآن حقیقت و ماهیت دین واحد است و همه پیامبران مردم را به یک دین فراخوانده اند . در قرآن کریم این دین اسلام نامیده شده است مقصود این نیست که دین پیامبران در همه زمان ها به این نام خوانده می شده است ، بلکه مراد آن است که دین دارای حقیقت واحدی است که بهترین معرف آن واژه « اسلام » است . به عبارت دیگر ، همه فرستادگان خدا ، امت واحدی بوده اند . زیرا هدف همه آنها یکی بوده است ؛ یعنی همه آنها می خواستند انسان ها را به هدف نهایی خلقت برسانند . همچنین منشا انگیزه دعوت و اصول اساسی تعالیم آنان نیز یکی بوده است از همین جهت پیامبران دین خود را اسلام و خویشتن را مسلمان نامیده اند .

حکمت ختم نبوت تبلیغی

برخی پیامبران برای بشر قانون و دستورالعمل می آوردند و برخی دیگر برای پاسداری و نگهداری آن قوانین و تبلیغ و ترویج آنها برانگیخته می شدند . شمار بسیار کمی از پیامبران ، صاحب شریعت بوده اند . غالب فرستادگان ، رسالتشان تعلیم و تبلیغ و ارشاد مردم به آموزه های پیامبر تشریحی بوده است پس از پیامبران صاحب شریعت ، پیامبرانی به عنوان مبلغ و مروج شریعت آنان فرستاده می شدند تا شرایع از گزند بدعت ها و تحریف ها و انحرافات مصون بمانند .

یکی از علل اصلی تجدید رسالت ها و ظهور پیامبران جدید ، تحریف و تبدیل هایی است که در تعلیمات و کتاب های مقدس رخ می داد . از این روی کتاب های مقدس صلاحیت خود را از دست می دادند و غالباً پیامبران احیا کننده سنن فراموش شده و اصلاح کننده تعلیمات تحریف یافته پیشینیان بوده اند .

در دوره خاتمت مردم این قابلیت را یافته و به اندازه ای از رشد و بلوغ رسیده بودند که این وظیفه برعهده خود آنان گذاشته شود. از این روی یکی از ارکان ختم نبوت تبلیغی، بلوغ اجتماعی بشر در زمان ظهور پیامبر بزرگ اسلام است.

حکمت ختم نبوت شرعی

الف - اسلام و مقتضیات زمان

یکی از پرسشهای اساسی ختم نبوت این است که بر اساس جاودانگی دین اسلام، قوانین دین ثابت و تغییرناپذیر است. چگونه ممکن است دین اسلام با قوانین ثابت، نیازهای متغیر انسانها را در تمام اعصار و در همه عرصه ها بر آورده کند؟

برای روشن شدن حقیقت باید مقتضیات زمان را تفسیر کنیم :

۱- یک تفسیر این است که در برابر هر چه زمان خواست تسلیم شوید. این تفسیر نادرست است. زیرا گاهی پدیده‌های بوجود آمده در زمان مطابق با سعادت بشر نیست. بنابراین وظیفه انسان همیشه انطباق با زمان نیست بلکه گاهی وظیفه او اصلاح و کنترل زمان است.

۲- تفسیر دیگر این است که مراد از اقتضای زمان تقاضای مردم زمان و پسند مردم است. مقتضیات زمان به این معنا نیز معقول نیست.

۳- مراد این است که احتیاجات واقعی بشر در طول زمان تغییر می کند و بشر در هر زمان نیاز خاصی دارد. طبق این تفسیر، محور مقتضیات زمان، نیازهای بشر است. مقتضیات زمان به این معنا پذیرفتنی است.

و اسلام می تواند این نیازها را بر آورده کند. اما اشکال اساسی این است که این ثابت چگونه می تواند راهنمای زندگی متغیر بشر باشد؟

در پاسخ به این پرسش باید بگوییم :

اولا همه نیازمندیهای بشر متغیر نیست بلکه نیازهای انسان به دو دسته ثابت و متغیر تقسیم می شوند. نیازهای ثابت نیازهایی هستند که از عمق ساختمان جسمی و روحی بشر سرچشمه می گیرد. مانند نیاز به غذا، پوشاک، مسکن، پوشش، علم، زیبایی، احترام و تربیت.

نیازهای متغیر نیازهایی هستند که هر چند از نیازهای اولیه انسان سرچشمه می گیرند اما متغیرند. و در اسلام برای نیازهای ثابت قوانین ثابت و برای نیازهای متغیر قوانین متغیر در نظر گرفته شده است.

ثانیا هر چند توسعه عوامل تمدن نیازهای جدیدی بوجود می آورد ولی موجب تغییر قوانین حقوقی و جزایی و مدنی مربوط به داد و ستد، وکالت و ضمان وراثت و ازدواج نمی شود .

ب- ویژگی های سیستم قانونگذاری در اسلام و عناصر پویایی آن

۱- ورود عقل در حریم قانون گذاری

عقل در منابع دینی به ویژه قرآن کریم ، بسیار مورد توجه و عنایت قرار گرفته است . واژه عقل و واژه های همسان آن نظیر تفکر ، تدبر و تفقه بارها در قرآن به کار رفته است .

در اسلام عقل به عنوان منبع قانونگذاری و تشریح به رمیت شناخته شده است بنابراین فقیهان عقل را در کنار کتاب و سنت و اجماع چهارمین منبع احکام می دانند .

علت اینکه عقل در اسلام جایگاه ویژه ای دارد این است که قوانین دینی با واقعیت زندگی انسان سر و کار دارد و احکام اسلامی مبتنی بر یک سلسله مصالح و مفساد به اصطلاح زمینی است و امکان کشف بسیاری از این مصالح و مفساد در دسترس عقل بشری است .

۲- اجتهاد قوه محرکه اسلام

اجتهاد مقوله ای است که می تواند اسلام را با مقتضیات زمان سازگار سازد . چون در اسلام یک سلسله قوانین متغیر ، با اجتهاد می توان میان متغیرات زمان و قوانین اسلامی هماهنگی ایجاد کرد. اجتهاد یکی از رموز پویایی اسلام و عامل انطباق آن با شرایط زمان است و نیرویی است که حضور دین را در همه عرصه های زندگی اجتماعی به ثبوت می رساند .

مجتهد در صورتی می تواند وظیفه خود را به انجام برساند و فروع را به اصول بازگرداند که اسلام شناس ، زمان شناس و موضوع شناس باشد و احاطه کامل بر تناسب حکم و موضوع داشته باشد و آگاه به روح اسلام و هدف اسلام باشد .

۳- مبتنی بودن احکام اسلامی بر مصالح و مفساد واقعی

از آنجا که شارع حکیم است هر دستوری که صادر می کند مبتنی بر مصالح و مفساد فردی و اجتماعی ، دنیوی یا اخروی است . اگر در موضوعی مصلحتی نهفته باشد که مکلف باید آن را انجام دهد ، شارع وجوب آن را

جعل می کند و اگر مفسده ای در آن باشد که باید مکلف از آن دوری جوید ، حکم حرمت برای آن جعل می کند . بنابراین در دین احکام تابع مصالح و مفاسد واقعی است و قرآن کریم به صورت صریح این موضوع را مطرح کرده است . کتاب علل الشرایع شیخ صدوق بر این اساس تدوین شده است .

۴- توجه به احکام اولی و ثانوی

یکی از مسائلی که بر پویایی و توانمندی دین اسلام در پاسخگویی به نیازهای مختلف در شرایط و اوضاع متفاوت کمک می کند ، تقسیم احکام به اولی و ثانوی است . احکام اولیه احکامی هستند که مستند به نیازهای ثابت انسانها و این احکام جز در موارد خاص اضطرار و تبدل موضوع قابل تغییر نیست مانند وجوب عبادات معین . احکام ثانوی احکامی هستند، که در هنگام بروز ضرورت‌های زندگی فردی و اجتماعی مقرر می شود و مبتنی بر علل و انگیزه های ثانوی اند. به عبارت دیگر، در شرایطی که مکلف دسترسی به احکام اولیه نداشته باشد، شارع احکام دیگری را مقرر کرده است.

۵- عدم توجه به شکل و صورت ظاهری زندگی

آموزه های دینی همه متوجه روح و معنا و راهی است که بشر را به آن هدف ها و معانی می رساند . در اسلام یک وسیله مادی و یک شکل ظاهری نمی توان یافت که جنبه تقدس داشته باشد و مسلمانان موظف باشند که آن شکل و ظاهر را حفظ کنند.

۶- قوانین کنترل کننده

یک سلسله اصول و قواعد در اسلام وجود دارد که بر قوانین دیگر حاکم است این اصول بر تمام قوانین دیگر اسلام ، اعم از عبادات و معاملات و اخلاقیات حاکم و ناظر است و آنها را تفسیر ، کنترل و محدود می کند ، مانند « قاعده لاضرر» این قواعد حق « وتو» بر سایر قوانین دارند .

۷- اختیارات حکومت اسلامی

یکی از عواملی که بسیاری از مشکلات قانون گذاری اسلام را حل می کند ، این است که به حاکم اسلامی اجازه داده شده است به صورت عام و فراگیر در امور امت و مسلمانان دخل و تصرف کرده و احکام لازم را برای اداره جامعه صادر کند و به اجرا بگذارد . این احکام پیرو شرایط جامعه اند و از این روی قابل تغییر و دگرگونی اند .

قلمرو دین

یکی از مباحث مهم و بسیار جدی در عرصه دین شناسی و کلام جدید، تبیین قلمرو تعالیم و آموزه های دینی است. این موضوع گاهی با عنوان «انتظار بشر از دین» هم مورد بحث و بررسی قرار می گیرد. مساله انتظار بشر از دین، ارتباطی دقیق با قلمرو دین دارد و در هر دو مساله به تبیین حدود و هدف هدایت دین پرداخته می شود و گاهی برخی از نویسندگان از راه طرح سوال انتظار بشر از دین به تعیین قلمرو و اهداف دین می پردازند.

۱- ملاک تعیین قلمرو دین چیست؟ برای شناسایی قلمرو و اهداف دین از چه روش و شیوه ای باید بهره جست؟ این روش درون دینی یا برون دینی یا هر دو است؟

۲- دیدگاه اندیشمندان و دین پژوهان مسیحی غربی درباره قلمرو دین چیست؟ علل و عوامل محدود کردن دین از سیاست چیست؟ آیا اسلام این دیدگاه را بر می تابد یا نه؟

۳- پرسش اساسی این است که آیا اسلام به عنوان واپسین و کامل ترین دین الهی و آسمانی، به همه ساحت های حیات انسان، اعم از دنیوی و اخروی، فردی و اجتماعی، مادی و معنوی پرداخته یا تنها برای هدایت انسان در عرصه زندگی فردی و خصوصی آمده است؟ آیا دین پاسخگوی همه نیازهای بشر در همه شئون و ابعاد مختلف زندگی است؟ هدف بعثت انبیاء کدام است؟ آیا انبیاء افزون بر هدایت اخروی انسان ها، درصدد اصلاح و آبادانی حیات دنیوی انسان ها نیز بوده اند؟ برای پاسخ به این پرسش ها سه نکته را متمرکز می شویم:

الف - روش شناسی موضوع

درباره شناختن قلمرو اهداف و مقاصد دین و اینکه دین در کجا و تا کجا دست بشر را می گیرد و او را راهنمایی می کند، دو روش اصلی وجود دارد:

۱- روش برون دینی

در این روش از بیرون به دین نگریسته می شود طرفداران این نظریه، موضوع انتظار بشر از دین را مطرح می سازند و معتقدند انتظاری که از دین دارند، حدود و قلمرو آن مشخص می شود.

در این روش ، پیش از مراجعه به متون دینی باید نوع انتظارات و نیازها را به لحاظ اصلی و فرعی بودن آنها ، شناسایی کرد و قلمرو دین را براساس آن دسته از نیازهایی که اصیل هستند و بیرون از دین پاسخ داده نمی شوند ، تعیین نمود.

چنین رویکردی از جهانی قابل مناقشه است :

الف- طبق این دیدگاه ، فهم دین مشروط به تعیین نوع انتظار بشر از دین است ، در حالی که بدون هیچ انتظاری ، فهم متون دینی ، میسر و ممکن است .

ب- در این روش شناخت قلمرو دین، مبتنی بر شناختی است که انسان از نیازهای خود دارد. از آنجا که هر انسانی ممکن است نیازها و انتظارات خاصی را بای خود در نظر گرفته باشد، شناخت متون دینی و تعیین قلمرو آن شخص خواهد بود .

ج- طبق این نظریه، انسان شناسی مقدم بر دین شناسی است .

د- در این روش، شناخت و تفکیک نیازهای اصلی از فرعی، از ارکان تشخیص اهداف و قلمرو دین تلقی شده است. ولی ملاک نیازهای اصلی و فرعی چیست؟ ممکن است فردی نیازی را اصلی و دیگری آن را فرعی بداند .

۲- رویکرد درون دینی

در این رویکرد ، اعتقاد بر آن است که برای تحدید هدف و قلمرو دین باید به متون دینی رو کرد و از آنها یاری جست .

نکته قابل ملاحظه در این نظر آن است که : هر چند دین بیانگر اهداف و قلمرو خویش است و آدمیان می باید برای شناسایی قلمرو هدف دین به دین رجوع کنند .

ب- سکولاریسم

در اینکه آیا دین مربوط برای هدایت انسان در زندگی دنیوی فردی و خصوصی آمده است یا برای هدایت انسان در همه ابعاد زندگی دو رویکرد مطرح شده است :

۱- رویکردی که بر پیوستگی دین و دنیا و کارایی دین در صحنه های اجتماعی پافشاری دارد

۲- رویکردی که بر جدایی دین و دنیا و جدایی دین و سیاست فتوا می کند .

رویکرد نخست در مبحث قلمرو دین اسلام بیان خواهد شد . رویکرد دوم به ویژه شناسنامه و هویت امروزی اش ، مولود غرب مسیحی است که با پیش زمینه های خاص به کار گرفته می شود .

بیشتر دین پژوهان و دانشمندان غربی ، چنین می اندیشند که باید مسائلی را که در قلمرو اندیشه و عقل بشری است و انسان قادر است با عقل و علم آنها را بشناسد ، از مسائلی که از قلمرو دین است جدا کرد و از همین جاست که تئوری سکولاریسم زاده می شود .

بسیاری از جامعه شناسان نیز کارکردهای روان شناختی دین را مورد توجه قرار داده و بر درک پذیری جهان و تجیه پذیری امور شگفت انگیز ، معناداری زندگی و شرور موجود در جهان ، تحمل پذیری رنج و بی عدالتی و نجات دادن انسان از سردرگمی را با دین مورد تاکید قرار می دهند .

بعضی دیگر ، علت بازگشت انسان به دین را در حل معمای مرگ جستجو کرده اند . از دیدگاه این گروه دین با ارائه آموزه های خود ، هم پاسخی برای معماری مرگ جستجو کرده اند .

برخی دیگر نیز انتظار بشر از دین را از میان بردن دغدغه خاطر و پر کردن خلا وجودی انسان می دانند.

علل و عوامل ظهور سکولاریسم

۱- محتوای متون دینی مسیحیت (تفکیک دین و دولت)

در متون دینی مسیحیان ، شواهد فراوانی بر جدایی دین از حکومت وجود دارد و به جرات می توان گفت بذره های اولیه این اندیشه در همین متون مشاهده می شود .

سیره عملی و نظری و تفاسیر آباء کلیسا نیز یکی از عوامل زمینه ساز تفکر سکولاریسم به شمار می آید .

۲- فقدان قوانین اجتماعی و حکومتی در مسیحیت

هنگامی یک دین می تواند ادعای حضور و دخالت در صحنه سیاست و اجتماع را داشته باشد که دارای قوانین و نظام اجتماعی و حکومتی باشد ، در حالی که آیین مسیحیت نه تنها فاقد چنین نظامی است ، بلکه مسیحیان که خود را تا نیمه نخست قرن یکم میلادی موظف به پیروی از دستورات تورات می دانستند ، از آن به بعد شریعت

موسی (ع) را که مشتمل بر بعضی احکام اجتماعی بود، نسخ و لغو کردند و عملاً آیین مسیحیت در دستورات فردی و اندک خلاصه شد و این زمینه رشد سکولاریسم را فراهم ساخت.

۳- فساد مالی و اخلاقی در دستگاه کلیسا

روحیه ساده زیستی و زندگی متوسط که از نصایح انجیل و آباء کلیسا بود و کلیسا مردم را به آن دعوت می کرد به فراموشی سپرده شد و کشیشان در عمل از راه های مختلف مثل فروش آمرزش نامه و مقامات دینی، تحریف و غیره به انباشت ثروت روی آورده و به قطب ثروتمند تبدیل شدند.

۴- جزمیت، مصونیت و خشونت کلیسا

جزم گرایی و انعطاف ناپذیری، تعصب و نقدناپذیری، اعمال و رفتار خشونت آمیز کلیسا با مخالفان، مثلث شومی است که چهره واقعی کلیسای قرون وسطی را به روشنی ترسیم می کند.

به گفته ویل دورانت کلیسا در مدت هشت سال، ۸۸۰۰ تن را سوزانده و ۹۶۴۹۴ تن را به کیفرهای مختلف محکوم کرده است.

۵- جنبش اصلاح دینی

اقتدارگرایی بیش از اندازه کشیشان و مفسدهای نهاد کلیسا با عکس العمل مردم، به ویژه دانشمندان و متفکران روبه رو گردید و در نتیجه نهضت اصلاح دینی شکل گرفت. این جریان منادی خصوصی و شخصی سازی دین و اختصاص قلمرو آن به تنظیم رابطه انسان با خدا و حذف دین از صحنه های اجتماعی و سیاسی بود و باعث توسعه سکولاریسم شد.

ج- قلمرو دین اسلام

یکی از مباحث جنجالی روزگار ما بحث قلمرو دین است. در رویکرد درون دینی، تشخیص هدف و قلمرو دین اسلام با شیوه های مختلف قابل بررسی است:

۱- بررسی هدف پیامبران و اینکه پیامبران، برای چه هدف هایی برانگیخته شده اند

۲- مطالعه قرآن و احادیث نبوی و سیره عملی رسول گرامی اسلام و امامان پاسخگوی کدام نیاز بشری است

۳- بررسی آیات و روایات مربوط به جامعیت قرآن می تواند برای بحث ما راهگشا باشد

۴- احیای عدالت اجتماعی و تشکیل حکومت فراگیر و عدالت گستر به دست مهدی موعود در آخرزمان

هدف بعثت پیامبران و تفسیرهای گوناگون از آن

۱- تفسیر دنیاگرایانه دعوت پیامبران

تفسیر دنیاگرایانه از هدف پیامبران، به طور عمده بروی سه هدف این جهان متمرکز است: عدالت اجتماعی، رفاه و آبادانی این جهان، و رهایی از اضطراب و رنج دایمی زندگی دنیوی. طرفداران عدالت اجتماعی معتقدند بقای نوع بشر در گرو برقراری عدالت اجتماعی است و تحقق عدالت منوط به قانون جامع و کاملی است که همه نیازهای انسان را در آن ملحوظ شده باشد و منافع همه انسان ها به صورت یکسان رعایت گردد.

اندیشه دنیاگرایانه از هدف از بعثت پیامبران از جهات گوناگون قابل نقد و ارزیابی جدی است:

الف - پرداختن دین به امور دنیا از اهداف فرعی و تبعی آن به شمار می آید و نباید آن را هدف اصلی و انحصاری پیامبران پنداشت.

ب- در تعالیم دینی و پیام پیامبران، مسائل قدسی عالم غیب، سعادت اخروی چنان وافر است که چشم پوشی از آنها ممکن نیست.

ج- در تفسیر دنیاگرایانه دین برای دنیای بهتر منحصر کردن هدف پیامبران در آبادانی دنیای مردم، تنزل دادن مقام پیامبران و قراردادن آنها در ردیف مصلحان اجتماعی است.

د- این سه تغییر دنیاگرایانه، از حیث ابزار دانستن دین در رسیدن به گونه ای سعادت دنیوی مشترک اند.

۲- تفسیر آخرت گرایانه

جدایی مطلق دین از امور دنیا و نفی هر گونه کارکرد دنیوی از ساحت ادیان نزد اندیشمندان مسلمان به صورت نظریه رسمی وجود نداشته است زیرا هویت حیاتی و تعالیم اسلام و پیشینه تاریخی تمدن اسلام و اجتماعی بودن دین اسلام را مورد تاکید جدی قرار می دهد.

۳- تفسیر جامع گرایانه دعوت پیامبران

دیدگاه جامع نگر در تفسیر جهت گیری پیامبران بر این باور است که تعالیم پیامبران همه شئون زندگی بشر اعم از زندگی دنیوی و اخروی را شامل می شود و پیامبر اسلام (ص) به جهت خاتم بودن، پیامی جامع و کامل برا بشر آورده است.

دلایل نظریه جامع گرا

مدعیان و مبلغان این نظریه، با وجود پذیرش این مطلب که هدف نهایی دعوت پیامبران، همانا لقای خدا و کمال و سعادت جاودانه انسان در سرای دیگر و در پرتو تقرب به خالق هستی است، جامعیت پیام و دعوت پیامبران را به هر دو روش درون دینی و برون دینی اثبات می کند.

الف- دلایل برون دینی

۱. برهان های فلسفی اثبات ضرورت نبوت

برهان هایی که حکیمان مسلمان برای اثبات ضرورت نبوت اقامه کرده اند به گونه ای، تفسیر جامع گرایانه دعوت پیامبران را به اثبات می رساند زیرا رکن اصلی استدلال فلاسفه، زندگی اجتماعی و عدالت اجتماعی است.

۲. تجربه ناپذیری حیات آدمی

پیام پیامبران نمی تواند ناظر به بخشی از زندگی آدم و غافل از بخش دیگر باشد و کسانی که در تفسیر بعثت پیامبران انحصارگرایانه سخن گفته اند، در واقع حقیقت واحد زندگی آدمی را تجزیه کرده اند.

۳. تعریف امامت

امامت یعنی ریاست دین و دنیا. در تفکر شیعه، امامت، تداوم و شعاع نبوت است. بنابراین تصویر جامع گرایانه در امامت در نبوت نیز جریان می یابد.

ب- دلایل درون دینی

۱. اهداف پیامبران در قرآن

تصویر قرآن از جهت گیری دعوت پیامبران ، تصویری جامع و شامل هر دو بعد از زندگی آدمی است . قرآن نه تنها آخرت و خدا را هدف بعثت پیامبران می داند ، بلکه اصلاح زندگی اجتماعی و دنیوی را نیز از اهداف رسالت آنان معرفی می کند :

۱-۱- دعوت به پرستش خدا : یکی از اهداف بنیادین بعثت پیامبران دعوت مردم به پرستش خدای یگانه است .

۱-۲- دعوت به معاد : یکی دیگر از اهداف پیامبران این است که به مردم نشان دهد پس از زندگی دنیوی زندگی دیگری وجود دارد که به اعمال و رفتار انسان رسیدگی می شود .

۱-۳- تعلیم : یکی از اهداف پیامبران ، آموزش مطالب دست نیافتنی است .

۱-۴- دعوت به تزکیه و تقوا

۱-۵- آزادی انسان

۱-۶- عدالت اجتماعی : پیامبران مأموریت داشتند تا با تلاش های طاقت فرسا و مستمر عدل و قسط را در جامعه حاکم سازند .

۱-۷- اصلاح جامع و مبارزه با مفسدات اجتماعی : هر چند همه پیامبران یک هدف اساسی داشتند و آن دعوت به پرستش خدای یگانه و معاد بود .

۲. سیره عملی پیامبر اسلام

سیره عملی آن بزرگوار نشان می دهد که تعالیم دین اسلام ، همه شئون زندگی فردی و اجتماعی ، دنیوی و اخروی مسلمانان را دربرمی گیرد .

سنت پیامبر (ص) که عمدتاً شامل آموزه ها و رفتارهای اوست ، در کنار سه منبع اصیل : قرآن ، عقل و اجماع ، پس از قرآن ، از منابع مهم دین پژوهی و قانون گذاری و تشریح به شمار می رود .

۳. جامعیت دین

یکی از راه های شناسایی قلمرو دین ، جامعیت دین است . قوانین اسلام به سه دسته تقسیم می شوند :

الف- پاره ای از قوانین مربوط به رابطه انسان با خداست .

ب- بعضی از احکام و قوانین مربوط به رابطه انسان با خودش است .

ج- بخشی از آموزه های دینی رابطه انسان را دیگران تبیین می کند .

۴. مهدویت و احیای دین

موعودی که در روایات متواتر اسلامی به آمدنش در فرجام تاریخ وعده داده شده است ، نمونه صالحان صادق و خلیفه الهی است که پس از جهانی شدن ظلم قیام کرده و زمین را پر از عدل و داد می کند . نام او مهدی (هدایت یافته) است و خداوند کار او را یک شبه به سامان می رساند .

حضرت مهدی از اولیای ۱۲گانه ای است که بر اساس روایات فراوان شیعه و سنی ، پیامبر اکرم (ص) به ولایت آنان تصریح و تاکید کرده است.

اسلام و ادیان آسمانی دیگر

در عهد عتیق و عهد جدید و قرآن کریم ، نام شماری از پیامبران ، به ویژه پیامبران صاحب شریعت ، مانند حضرت نوح ، ابراهیم ، موسی ، عیسی و محمد (ص) آمده است . نام بسیاری دیگر از ۱۲۴ هزار پیامبر نیز در این کتاب ذکر نشده است . از ظاهر برخی آیات قرآن مجید معلوم می شود که خداوند پیامبران بسیرای برای هدایت انسان های فرستاده است که البته ایمان به آنها و ایمان به همه کتاب های آسمانی شرط مهم مسلمانی است .

دین یا ادیان

از نظر قرآن کریم ادیان و حیانی با همه جلوه های تاریخی شان دارای ماهیت واحدند . نام عمومی این ادیان که در واقع بیانگر روح تعالیم همه پیامبران آسمانی است « اسلام » است .

اما ادیان تفاوت هایی نیز دارند تفاوت آنها در سلسله مسائل فرعی و جزئی است که بر حسب مقتضیات زمان و ویژگی های محیط و مردمی که به دین خاص دعوت می شده اند متفاوت است و یا در سطح و مرتبه است و پیامبران بعدی به موازات تکامل بشر در سطح بالاتری تعلیمات خویش را القا کرده اند .

موضع ما دربارهٔ ادیان آسمانی

قرآن تمام ادیان و انبیای گذشته را تصدیق می کند ولی معتقد است که برخی از کتب آسمانی تحریف شده است. انجیل ۴ گانه ی مسیحیان مجموعه روایاتی است که به دست ۴ نفر نوشته شده است و زمان گرد آوری آنها را پس از عروج عیسی (ع) یعنی از سال ۷۰ میلادی تا حدود ۱۰۰ میلادی ذکر کرده اند و از طرف دیگر محتوای آنها مخدوش است از جمله راه رفتن خدا در باغ، نزول خدا بر قله ی کوه ، سر مستی و زنا ی داود با زن شوهر دار، مستی مکرر لوط و زنا ی او با هر دو دختر به جای مانده از وی و دهها مورد دیگر در تعالیم تورات آمده است.

رویکردهای مختلف درباره ادیان

الف- حصر گرایی

انحصار گرایان معتقدند رهایی ، نجات ، رستگاری ، کمال یا هر چیز دیگری که غایت دین است تنها در یک دین وجود دارد و از طریق یک دین خاص به دست می آید .

دلیل انحصار گرایان

انحصار گرایان برای اثبات مدعای خود دو دلیل عمده دارند : یکی رکن بودن معرفت در ایمان و دیگری لزوم شناخت محل تجلی فیض خداوند .

۱- معرفت و ایمان

استدلال اول انحصار گرایان این است که یکی از شرایط مهم رستگاری ، شناخت حقیقت است . یکی از ارکان مهم ایمان اگر نگوییم تمام هویت آن ، معرفت است .

۲- فیض و رستگاری

به اعتقاد دسته ای از انحصار گرایان ، رستگاری از طریق تلاش شخصی انسان حاصل نمی آید . رستگاری تنها در گرو لطف و عنایت خداوند است بنابراین لازمه رستگاری آن است که محل تجلی را بشناسیم هنگامی که فهمیدیم خداوند در کجا تجلی یافته و از کدام طریق عمل رستگاری بخشی خویش را انجام می دهد ، نابخردانه است که برای نجات خویش به جای دیگر روی آوریم .

ب- کثرت گرایی

ادیان گوناگون، پاسخ ها و واکنش های گوناگونی نسبت به واقعیت غایی (خداوند) بر می انگیزانند . یا این حال کثرت گرایان معتقدند که تمامی این واکنش ها می تواند در راه رستگاری انسان باشد .

کثرت گرایی چیست ؟

کثرت گرایی دینی نظریه ای است در باب حق بودن ادیان و محق بودن دینداران.

دلایل کثرت گرایان

- دلیل اول آن است واقعیت غایی امری نامتناهی است و همه تصاویر گوناگونی که از آن در ادیان مختلف وجود دارد، تا اندازه ای درست هستند و هر چند ما نمی توانیم از این موضوع اطمینان بیابیم زیرا هیچ یک از تصاویر کاملاً بر واقعیت فی نفسه منطبق نیستند .
- دلیل دیگر هیک برای کثرت گرایی دینی، خیرخواهی خداوند و عشق او به بندگانش است .
- سومین دلیل کثرت گرایان دینی، تنوع در مقام فهم متون مقدس است .

نقد دلایل کثرت گرایان

۱- تجربه و تفسیر

کثرت گرایان در استدلال اول خود با استناد به تجربه دینی و تفکیک تفسیر از تجربه گفته اند که همه انسان ها با واقعیت غایی مواجه می شوند و آن را در قالب ذهن و زبان خویش میریزند . ولی کثرت گرایان باید پاسخ بدهند که چه راهی وجود دارد تا بتوان تشخیص داد که همه ی ادیان درباره یک واقعیت می گویند. ؟ و در قضیه ی فیل و مردان کور، چه راهی وجود دارد تا بفهمند که همه آنها درباره یک موجود سخن می گویند لکن هر کدام از یک منظر جداگانه ؟ ظاهراً راهی وجود ندارد مگر اینکه بپذیریم که همه آنها از راهی دیگر مثلاً براساس گفته یک فرد بینای مورد اعتماد، دانسته باشند که درباره چیز واحدی سخن می گویند . راه دیگر برای تشخیص وحدت تجربه، یافتن هسته مشترک تجربه های دینی است .

۲- هدایت گری خداوند و هدایت یافتگی انسان ها

دلیل دوم کثرت گرایان این بود که با توجه به هدایت گری و عشق به خداوند نسبت به بندگانش ، نمی توان گفت که اکثر انسان ها در گمراهی اند و تنها عده ی کمی نجات یافته اند .

۳- تنوع فهم متون مقدس

سومین دلیلی که بر کثرت گرایی اقامه شد برگرفته از سنت هرمنوتیک است . اینکه مدعی می شوند معانی ذاتا مبهم و متکثرند و معنای واقعی وجود ندارد ، بلکه معانی درست متفاوتی می توان داشت ، نهایت چیزی که به ارمغان می آورد تکثر مذهبی و فرقه ای است نه تکثر دینی

ج- شمول گرایی

صورت های مختلف شمول گرایی

۱. شمول عفو:

یک صورت این است که گفته می شود تنها یک دین حق مطلق می تواند وجود داشته باشد و در واقع هم وجود دارد و آن دین الف است ، سایر ادیان هر چند در جاده گمراهی به سر می برند ولی رهروان صدیق آنها مشمول عفو و عنایت ربوبی خواهند شد و راه نجات خواهند یافت .

۲. شمول به دلیل حقایق

در تصویر دوم گفته می شود که تنها یک دین حق مطلق وجود دارد و آن دین الف است . سایر ادیان نیز بهره ای از حقیقت دارند و باطل محض نیستند .

۳. شمول کفاره

کارل رینر معتقد بود که تنها یک دین حق (مسیحیت) وجود دارد و راه اصلی رستگاری نیز یک واقعه رستگاری بخش خاص است و از هیچ راه دیگری نمی توان رستگار شد .

۴. نسبت در بهره مندی از حقیقت

در تصویر چهارم می‌گوییم ادیان عالم، به ویژه آنها که زمانی دراز مانده‌اند و توانسته‌اند پاسخگوی نیازهای پیروانشان باشند، بی‌بهره از حقیقت نیستند، اما این گونه هم نیست که همه آنها به یک اندازه حق باشند.

دعوت دینی

با این توصیف که آیا دعوت به دین اسلام امری لغو نخواهد بود؟ چرا نباید آنها را ترغیب کنیم که همچنان براساس دین و مذهب خود عمل کنند و تلاش کنند تا براساس همان دانسته‌ها، تحولی در زندگی خود پدید آورند؟ در پاسخ باید گفت که ایمان از سه بعد درونی، ذهنی و بیرونی برخوردار است و شخص، به کمال ایمان نمی‌رسد، مگر اینکه در تمامی ابعاد وجود خویش ایمان را متجلی کند. معرفت نیز بخشی از ایمان یا سرمنشا ایمان است.

معیارهایی برای ارزیابی ادیان

۱. عده‌ای برای رسیدن به این هدف مطالعه تاریخ زندگی بنیانگذاران و رهبران ادیان را پیشنهاد می‌کنند.
۲. راه دیگر برای ارزیابی تجربه دینی یک پیامبر، آزمودن انواع ارزش‌های انسانی است که ایجاد کرده و نیز فرهنگ و تمدنی است که از رسالت وی برخاسته است.
۳. نباید میان اصول جهان‌بینی و مبانی اعتقادی یک دین ناسازگاری و تعارض باشد.
۴. یک نظام دینی نباید راه تصدیق و فهم اینکه چنین نظامی صادق است را مسدود کند در غیر این صورت باید در صدق آن نظام تردید کرد.
۵. در صورتی که تنها دلیل عرضه یک نظام دینی حل معضلی خاص باشد اگر آن نظام در حل آن معضل ناکام بماند و خود به دامن شرک جدیدی بیفتد دیگر دلیلی بر پشتیبانی از آن نظام دینی باقی نمی‌ماند.
۶. حقایق بنیادین یک نظام دینی نباید با دستاوردهای مسجل بشری در قلمرو علم و عقل تعارض داشته باشد بلکه باید قابل اثبات و استدلال باشد.
۷. یک نظام دینی باید ذاتاً سند و اعتبار و ثبات خویش را تضمین کند.
۸. و بالاخره یک نظام دینی باید با دریافتهای وجدانی و پایه‌های انسانی در زمینه اخلاق همخوان باشد و افراد را به یک زندگی اخلاقی تعهدآور و مسئولانه تر ترغیب کند.

سوالات تشریحی

۱- مقصود از نبوت عامه و نبوت خاصه چیست؟

نبوت عامه: مجموعه مباحثی که پیامبر معینی اختصاص ندارد و درباره امور مشترک پیامبران بحث می کند.
نبوت خاصه: به مباحثی اطلاق می شود که درباره نبوت یکی از پیامبران مانند حضرت محمد بحث و گفتگو می کند.

عناصر محوری نبوت از دو چیز تشکیل شده است:

- قانون که همان وحی است
- آورنده آن که همان پیامبر است.

۲- معنا و مفهوم پیامبر را توضیح دهید؟

پیامبر بشری است که برای هدایت انسانها برانگیخته شده تا معارفی را بدون واسطه انسانی دیگر از مبدا الهی دریافت و ابلاغ کند.

در تعریف پیامبر چند قید وجود دارد:

- پیامبر بشر است
- پیامبران برای هدایت انسانها آمده اند.
- پیامبران برانگیخته شده از سوی خدا هستند
- میراث پیامبران مجموعه معارف نظری و عملی خاصی است که بینشی نو و روشی دیگر در زندگی انسانها ایجاد کرده است.
- یکی از وظایف مهم پیامبران دریافت پیام الهی است.

۳- معنا و مفهوم وحی را توضیح دهید؟

یک از وظایف اساسی پیامبران ، دریافت پیام الهی است که در آن به وحی تعبیر شده است . سخن گفتن در مورد ماهیت ، چیستی و حقیقت وحی بسی دشوار است و حقیقت وحی دست نیافتنی زیرا پدیده وحی یک پدیده طبیعی قابل شناخت با ابزار متعارف عمومی و علمی نیست.

واژه وحی و مشتقات آن در لغت دارای معانی مختلف و کاربردهای گوناگون آن: نظیر: اشاره، سرعت، تفهیم و القای پنهانی مطلبی به دیگران، اعلام در خفا، نوشتن

تعریف لغت شناسان: جامع تمام معانی و کاربردهای ویژه وحی ((تفهیم و القای سریع و پنهانی)) است که متوجه خاص مخاطب بوده و بر دیگران پوشیده است.

۴- معانی مختلف وحی در قرآن را نام ببرید و توضیح دهید ؟

در قرآن واژه وحی در موارد مختلفی به کار رفته است .

الف- اشاره پنهانی

ب- هدایت غریزی و طبیعی

ج- الهام یا وحی غیر رسالی

د- وحی رسالی یا تشریحی

وحی به معنی رسالی آموزه ویژه ای است که از ناحیه خداوند سبحان به برخی انسان های برگزیده افاضه می شود . وحی گشوده شدن روزنه ای به عالم غیب و افق های نوینی از آسمان معنا به روی انبیاست . وحی از سوی خداوند است و خاستگاه آن از جهانی است و رای شعور و آگاهی هایی که از راه حواس پنج گانه به دست می آید .

این ویژگی وحی را هم از نبوغ و هم از کشف و شهود متمایز می سازد و بر جایگاه برتر می نشاند .

۵- پیش فرض های اثبات ضرورت نبوت را نام ببرید ؟

- خداوند حکیم است و حکمت خداوند اقتضا می کند که آفرینش این جهان ، هدفمند باشد .
- در اندیشه اسلامی ، اصالت با کمال و سعادت ابدی و زندگی جاودانه و اخروی است .
- در انسان شناسی و جهان بینی اسلامی ، همه هستی ، در غایت حرکت پیوسته خود ، کمال واقعی و سعادت خویش را دنبال می کند « و الی الله المصیر »

۶- مقدمات برهان اثبات نبوت را بنویسید ؟

- هدف از آفرینش انسان کمال راستین اوست
- کمال و سعادت واقعی انسان در گرو اختیار و انتخاب شایسته و صحیح است .
- اختیار و انتخاب صحیح بدون معرفت و شناخت کافی ممکن نیست
- آگاهی های برخاسته از عقل و حس ، در پاسخ به نیازهای انسانی و رسیدن او به سعادت واقعی کافی نیست.

۷- نتیجه تحقیقات علمی و فلسفی آلکسیس کارل درباره شناخت انسان را توضیح دهید ؟

- علم در شناخت انسان، تاکنون پیشرفتی نداشته است.
- روشی در دست نیست که بتواند انسان را در اجزا و در مجموعه و روابطش با محیط خارج بشناسد.
- انسانی را که متخصصان علوم معرفی می کنند، شبیحی ساخته و پرداخته تکنیک های همان علم است.
- علت عدم پیشرفت علم درباره شناخت انسان ، پیچیدگی و ابهام حقیقت انسان است و موانع این پیشرفت همیشگی است .

۸- محدودیت های عقل بشری را نام ببرید و توضیح دهید ؟

الف - کلی و اجمالی بودن احکام عقل :

عقل بشری ، پرسش های کلی درباره مبدا و مقصد را پاسخ می دهد ، اما از پاسخگویی به بسیاری از جزئیاتی که در بحث مبدا و معاد مطرح است ناتوان است .

ب- ناتوانی عقل در شناخت آثار اخروی اعمال انسانی :

به اعتقاد ما ، زندگی انسان منحصر در دنیا نیست ، بلکه زندگی ابدی در انتظار بشریت است و سرنوشت ابدی و اخروی انسان ها در همین زندگی دنیوی رقم زده می شود ، بنابراین نتیجه کارها و اعمال تنها سبب خوشبختی یا بدبختی دنیوی نیست بلکه نتایج آن ابدی است و سعادت و شقاوت اخروی را نیز به دنبال دارد .

ج- آسیب پذیری عقل در مرحله تشخیص و عمل

از این برهان دو مساله روشن می شود : اول آنکه لازم است خداوند براساس صفات هدایت گری و حکمت ، هادی و راهنمای دیگری افزون بر عقل و در عین حال همسو با آن ، برای انسان قرار دهد .

دوم آنکه ضرورت وحی براساس برهان یاد شده اثبات می شود ضرورت تبعیت و پیروی از وحی نیز به اثبات می رسد.

۹- شبهات انکار در بعثت پیامبر را بنویسید ؟

شبهه: طرفداران این شبهه میگویند "وقتی آموزه های وحیانی و آنچه را که پیامبران به بشر عرضه کرده اند مطالعه می کنیم، از دو حال بیرون نیست یا موافق مدرکات و احکام عقلی است یا متضاد و مخالف با عقل و برهان های عقلی است".

حالت اول شبهه: اگر چنین بود یعنی این گزاره ها و تعالیم بوسیله وحی در اختیار ما قرار نمی گرفت، عقل به تنهایی آنها درک کرده و درباره آنها حکم صادر می کرد، که در اینصورت عقل ما از وجود پیامبران بی نیاز می گردد.

حالت دوم شبهه: اگر مخالف عقل و برهان های عقلی باشد که در اینصورت مردود است و قابل پذیرش نخواهد بود.

۱۰- انواع تعالیم و فرامین فراعقلی را نام ببرید ؟

- گزاره های موافق عقل بشری
- گزاره های خردستیز
- گزاره ها و آموزه های فراحسی و فراعقلی

۱۱- معانی علم را بنویسید ؟

علم در معنای عام خود به معنی مطلق آگاهی است و شامل همه تعالیم آسمانی و انسانی می شود .

معنای دوم علم مجموعه یافته ها و آگاهی های بشر ام از معارف ساده یا ژرف و سازمان یافته .

در معنای سوم مجموعه معارف و نظریه های اثبات شده و برگرفته از یافت ههای تجربی است که با مشاهده و آزمایش به دست می آید .

۱۲- تدین را توضیح دهید ؟

نخستین و شایع ترین مفهوم دین همان « تدین » است و تدین در یک تعریف نسبتا تام ، عبارت است از اعتقاد به وجود ذات و یا ذوات غیبی والا که دارای شعور و اختیارند و شئون مربوط به انسان را تحت تصرف و تدبیر خود دارند . برخی فرهنگنامه نویسان و متکلمان جدید ، که غایت دین را « تبدیل و تحویل حالت فردمحوری انسان به خدا محوری » می دانند .

۱۳- دو تحول مهم نظریه تعارض علم و دین را توضیح دهید؟

تحول اول: دفاع شجاعانه گالیله از نظریه خورشید مرکزی کپرنیک و تلاش او برای بسط این نظریه به عنوان یک واقعیت بود.

تحول دوم: بحث درباره خلقت و تکامل بود که پس از انتشار کتاب منشا انواع در سال ۱۸۵۹م. در میان عالمان کلیسا و دانشمندان در گرفت و به داغ ترین منازعات در این عرصه تبدیل شد.

۱۴- نظریه تمایز علم و دین را به اختصار توضیح دهید؟

مدافعان این نظریه تمایز استقلال کامل علم و دین به این اعتقاد دارند که روش علمی تنها روش ممکن در شناخت واقع نیست.

تعمیم ماروای مفاهیم علمی و تبدیل کردن یک شیوه به اصلی کلی، نظیر این قاعده که روش های تجربی و حسی تنها روش قابل اعتماد در فهم و تبیین واقعیت است، نارواست.

طرفداران این نظریه به تمایز علم و دین در سه حوزه زبان و غایت، روش و موضوع اصرار می ورزند.

الف- استقلال در وظیفه و هدف:

برخی معتقدند که علم و دین تمایز موجود در زبان هریک، منطق و عملکردهای خاص خویش را دارند. برخی جنبه های اخلاقی دین را مهم تر می دانند و بر این باورند که زبان دینی، توصیه و تصویب یک گونه زندگی یعنی اظهار سرسپردگی به یک سلسله اصول اخلاقی است.

ابزارانگاری دین، نظریه دیگری بود که در نقطه مقابل نظریه فوق، از سوی شماری از دانشمندان برای رفع تعارض علم و دین پیشنهاد گردید.

ب- استقلال و تمایز در روش و موضوع:

برخی معتقدند که علم و دین می بایست کاملاً جدا و مستقل از یکدیگر باشند.

نقد نظریه تمایز علم و دین

اشکال این دیدگاه نادیده گرفتن بخشی از زبان دین است که حقایق طبیعی را بیان می کند. علم و دین به رغم تعلقات گوناگون شان، به یک جهان طبیعت می نگرند.

۱۵- نظریه مکمل بودن علم و دین را بنویسید؟

طرفداران این گروه را به دو دسته تقسیم می کنند: کسانی که در ناحیه روش و پیش فرض ها، از حمایت غیر مستقیم علم و دین از یکدیگر سخن گفته اند و گروه دیگر درباره آموزه و دستاوردها و نظریات است و علم و دین را در محتوا، مکمل یکدیگر می دانند.

در باور گروه نخست علم پیش فرض هایی دارد که دین می تواند به کمک آنها بیاید .

در میان گروه دوم ، تقریرهای گوناگونی از تعامل سازنده علم و دین صورت یافته است .

۱۶- معجزه چیست و صدق ادعای پیامبران راستین از چند راه قابل اثبات است ؟

معجزه پدیده ای است خارق العاده و خارج از نظامات علت و معلول شناخته شده مادی که به منظور اثبات دعوی نبوت ، هم زمان با تحدی از جانب مدعی نبوت به « اذن خاص » الهی صادر می شود .

صدق ادعای پیامبران راستین از سه راه قابل اثبات است ؛

- قرائن اطمینان بخش ، مانند راستی و درستی و عدم انحراف از مسیر حق و عدالت
- معرفی پیامبر پیشین
- راه معجزه بی تردید کارایی گسترده و همگانی تر از دو راه پیشین دارد .

۱۷- ویژگی های معجزه را بنویسید ؟

- قابل تعلیم و تعلم نیست
- مغلوب و تحت تاثیر نیروی قوی تر قرار نمی گیرد
- هم زمان با دعوی نبوت و تحدی است ، از این روی « کرامت اولیاء الله » نیز از تعریف معجزه خارج می شود.

۱۸- راه های شناخت قرآن را بنویسید ؟

- مطالعه محتوایی آن در پرتو اصول پذیرفته شده علمی و عقلی
- مطالعه تاریخی و سند شناختی قرآن
- مطالعه به لحاظ نقش آفرینی قرآن در زندگی فردی و اجتماعی و علمی بشر
- مطالعه درباره میزان اهتمام پیروان به قرائت ، حفظ ، نگهداری ، تقدیس و استنساخ و تکثیر آن
- مطالعه قرآن از نگاه صاحب نظران و قرآن شناسان

- مطالعه قرآن از نگاه قرآن
- مطالعه قرآن به اعتبار رعایت قواعد و صنایع ادبی در ساختار کلامی و لفظی آن
- مطالعه قرآن به اعتبار سازگاری و ناسازگاری آیات با یکدیگر

۱۹- دلایل اعجاز قرآن را بنویسید ؟

آیاتی که به از سوی خدا بودن قرآن پرداخته ، به دو دسته کلی تقسیم می شود :

۳- آیات بیانگر دلیل عقلی

۴- آیات بیانگر دلیل نقلی

مجموعه آیات بیانگر دلیل عقلی را تحدی می نامند و آیات بیانگر دلیل نقلی را آن دسته از آیات تشکیل می دهند که بشارت پیامبران گذشته و کتاب های آسمانی پیشین را درباره بعثت پیامبر اسلام و نزول قرآن نقل می کنند.

۲۰- ویژگی های انسان را بنویسید ؟

تکامل تدریجی ، خطاپذیری ، تفاوت استعدادها و محدودیت ها ، از ویژگی های جدایی ناپذیر انسان است .

- قلمرو تکامل تدریجی زمینه های کسب آگاهی ، توانایی ها ، دستیابی به انواع مهارت ها و خصلت را در برمی گیرد.

- خطاپذیری و تاثیرپذیری انسان از عوامل گوناگون نیز از مواردی هستند که نقش مهمی در پیدایش اختلاف در آثار انسان دارد .

- انسان ها از نظر استعدادها و توانایی نیز متفاوت آفریده شده اند و این تفاوت ذاتی سبب می شود که آثار آنها به تناسب زمینه ها متفاوت باشد و امکان دستیابی به همه کمالات و در سطح عالی برای همگان به دست نیاید.

۲۱- ویژگی های قرآن را بنویسید ؟

الف . شکل گیری تدریجی

قرآن کریم از سویی در مدت نزدیک ۲۳ سال بر پیامبر نازل شده و پیامبر به تدریج ، آیات آن را بر مردم تلاوت کرده است که اگر انشاء و تلاوت آن دست بشر بود ، آثار تکامل تدریجی و تفاوت محسوسی در آن به چشم می خورد.

ب. شکل گیری در شرایط گوناگون

از سوی دیگر، در اینکه پیامبر خدا در شرایط و اوضاع و احوال بسیار متفاوت و ناهمگونی به لحاظ فردی و اقتصادی، اجتماعی و سیاسی قرار داشت، جای تردیدی نیست. اسناد تاریخی و لحن آیات قرآن نیز به روشنی بر آن دلالت دارند.

ج. در برگزیده مسائل مختلف

قرآن در برگزیده مسائل مختلف و متنوع فلسفی، اعتقادی، اخلاقی، اقتصادی، عرفانی، اجتماعی و جز آن است. وارد شدن در این حیطه‌های مختلف و سخن گفتن در باب هر یک از آن‌ها از سوی یک انسان، با توجه به تفاوت استعدادها و وجودی و محدودیت انسان، ایجاب می‌کند که هم در سخن و بیان و رعایت دقایق و ظرایف سخنوری و قوانین ادبی و هم در محتوا و ارتباط ابعاد مختلف مسائل و موضوعات گوناگون یاد شده، ناهماهنگی و تناقض پدید آید.

۲۲- شواهد تاریخی مصونیت قرآن از تحریف را بنویسید؟

الف) حافظه شگرف عرب معاصر قرآن و علاقه مفرط آنان به حفظ و قرائت قرآن به سبب فصاحت و بلاغت و آهنگ خارق العاده آن؛

ب) انس فراوان مسلمانان با قرآن و حفظ و تلاوت آن؛

ج) تقدس قرآن نزد مسلمانان و حساس بودن آنان به هرگونه تغییر در آن؛

د) دستورها و توصیه‌های ویژه پیامبر گرامی درباره تلاوت، کتابت، حفظ و جمع آوری آن؛

ه) مطرح نشدن مسئله تحریف قرآن در انتقادهایی که از سوی صحابه و ائمه اهل بیت (ع) به زمامداران شده است.

۲۳- دلایل روایی مصونیت قرآن از تحریف را بنویسید؟

الف- حدیث ثقلین که به صورت متواتر در منابع زوایی شیعه و اهل سنت نقل شده است.

ب- روایات پرشماری هستند که قرآن را مرجع و محک بازشناسی آراء و تمایلات و جریان های حق علیه باطل می داند از جمله روایتی از رسول خدا آمده است: «هرگاه فتنه ها همچون پاره های شب تاریک و سیاه بر شما روی کرد، به سراغ قرآن بروید».

ج) روایاتی که بر ضرورت محک زدن روایات با قرآن و کنار گذاردن روایات مخالف قرآن تأکید می کنند. در روایتی از امام صادق (ع) آمده است که پیامبر اکرم (ص) فرمود: «برای هر سخن حقی، حقیقتی و برای هر سخن درستی، نوری است. پس آنچه را که موافق کتاب خداست فرابگیرید و آنچه را که مخالف کتاب خداست رها کنید.»

۲۴- دلایل عقلی عدم تحریف را بنویسید؟

الف- آیات تحدی

یکی از دلایلی که قرآن پژوهان بر مصونیت قرآن از تحریف به آن استناد می جویند آیات تحدی است. از میان سه دسته آیات تحدی یاد شده در مبحث پیشین آیاتی بر عجز بشر در آوردن حتی یک سوره مانند سوره های قرآن دلالت دارند احتمال تحریف و تغییر را نیز از ساحت قرآن نفی می کنند.

با امکان تحریف و تغییر، تحدی قرآن بر عجز بشر معنی نخواهد داشت.

ب- اوصاف قرآن

دسته دیگری از قرآن که عهده دار دلیل عقلی عدم تحریف قرآن کریم هستند آیات بیانگر اوصاف قرآن مجید می باشند. اوصافی مانند فصاحت و بلاغت، حق بودن، ذکر کردن و عدم اختلاف در آیات

۲۵- دلایل قرآنی عدم تحریف را بنویسید؟

از جمله مهم ترین آیاتی که به عنوان دلیل نقلی بر عدم تحریف به آن استناد شده، آیه «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ» است. به کار بردن واژه های تاکیدی و ضمیر اول شخص جمع در جمله اول این آیه، بدان جهت است که آیات پیش از آن به انکار معاندان و تردید آنان در نزول قرآن از سوی خدا اشاره می کند و این آیه، هم عظمت قرآن و نزول آن را تأکید می کند و هم دخالت هر نیروی دیگری از نفی و بر مصونیت قرآن در حین نزول و انتساب آن به خداوند دلالت می کند.

در جمله دوم نیز با ادات تاکید «إن» و «لام» و «وصف جمع»، از نگرهبانی و حفظ قطعی و مسلم قرآن پس از نزول سخن می گوید.

۲۶- پیامبران الهی با توجه به وظایفشان به چند دسته تقسیم می شدند؟

- برخی از آنان برای قوم و قبیله ای برانگیخته می شدند تا آنان را از انحرافات عقیدتی، اخلاقی یا اجتماعی دور کنند. وظیفه آنها فراخوانی مردم به سوی خدا و معاد و ارائه یک سلسله دستورهای فردی و اخلاقی و عبادی بود و صاحب کتاب آسمانی نبودند. پیامبران پیش از حضرت نوح از این قبیل بودند
- برخی دیگر پیامبرانی بودند که ماموریت تبلیغ، ترویج و استقرار شریعت پیامبران بزرگی مانند ابراهیم و نوح و موسی عیسی (ع) را برعهده داشتند. حضرت هود، صالح، لوط، اسحاق، اسماعیل، یعقوب، یوسف و ... از جمله این پیامبران بودند
- گروه سوم دارای کتاب آسمانی و شریعت بودند و به طور مستقل یک سلسله قوانین و دستورات به آنها وحی می شد و آنها ماموریت داشتند تا قوانین را به مردم ابلاغ و مردم را براساس آن هدایت نمایند.

۲۷- مبانی ختم نبوت را توضیح دهید؟

الف- جهانی بودن و جاودانگی دین اسلام

دلیل قطعی بر عمومیت و جهانی بودن رسالت آنان در دست نیست بلکه از ظاهر برخی آیات می توان دریافت که دعوت آنان فراگیر نبوده است، اما درباره پیامبر و دین اسلام می توان با ادله نقلی و شواهد تاریخی، عمومیت رسالت و جاودانگی دین را اثبات کرد.

حدیث « حلالٌ محمدٌ حلالٌ الی یومِ القیامه و حرامٌ حرامٌ الی یومِ القیامه »، دلالت صریح بر موضوع دارد.

ب- جامعیت دین اسلام

آنچه از منظر عقل می تواند عدم لزوم نبوت جدید را توجیه کند، گستردگی، جامعیت و فراگیری تعالیم و قوانین آخرین مکتب آسمانی است؛ زیرا یک جنبه بودن و جامع نبودن یک مکتب، دلیل خود را به همراه دارد. توجه اسلام به همه جوانب مادی و معنوی و فردی و اجتماعی، نشانه جامعیت و همه جانبه بودن آموزه های دینی و مهم ترین رکن جاودانگی است.

ج- مراتب دین

از نظر قرآن حقیقت و ماهیت دین واحد است و همه پیامبران مردم را به یک دین فراخوانده اند . در قرآن کریم این دین اسلام نامیده شده است مقصود این نیست که دین پیامبران در همه زمان ها به این نام خوانده می شده است ، بلکه مراد آن است که دین دارای حقیقت واحدی است که بهترین معرف آن واژه « اسلام » است . به عبارت دیگر ، همه فرستادگان خدا ، امت واحدی بوده اند . زیرا هدف همه آنها یکی بوده است ؛ یعنی همه آنها می خواستند انسان ها را به هدف نهایی خلقت برسانند . همچنین منشا انگیزه دعوت و اصول اساسی تعالیم آنان نیز یکی بوده است از همین جهت پیامبران دین خود را اسلام و خویشتن را مسلمان نامیده اند .

۲۸- ویژگی های سیستم قانونگذاری در اسلام و عناصر پویایی آن را نام ببرید ؟

- ورود عقل در حریم قانون گذاری
- اجتهاد قوه محرکه اسلام
- مبتنی بودن احکام اسلامی بر مصالح و مفاسد واقعی
- توجه به احکام اولی و ثانوی
- عدم توجه به شکل و صورت ظاهری زندگی
- قوانین کنترل کننده
- اختیارات حکومت اسلامی

۲۹- دو روش اصلی روش شناسی موضوع را توضیح دهید ؟

روش برون دینی

در این روش از بیرون به دین نگریسته می شود طرفداران این نظریه ، موضوع انتظار بشر از دین را مطرح می سازند و معتقدند انتظاری که از دین دارند ، حدود و قلمرو آن مشخص می شود .

در این روش ، پیش از مراجعه به متون دینی باید نوع انتظارات و نیازها را به لحاظ اصلی و فرعی بودن آنها ، شناسایی کرد و قلمرو دین را براساس آن دسته از نیازهایی که اصیل هستند و بیرون از دین پاسخ داده نمی شوند ، تعیین نمود .

چنین رویکردی از جهانی قابل مناقشه است :

الف- طبق این دیدگاه ، فهم دین مشروط به تعیین نوع انتظار بشر از دین است ، در حالی که بدون هیچ انتظاری ، فهم متون دینی ، میسر و ممکن است .

ب- در این روش شناخت قلمرو دین، مبتنی بر شناختی است که انسان از نیازهای خود دارد. از آنجا که هر انسانی ممکن است نیازها و انتظارات خاصی را بای خود در نظر گرفته باشد، شناخت متون دینی و تعیین قلمرو آن شخص خواهد بود .

ج- طبق این نظریه، انسان شناسی مقدم بر دین شناسی است .

د- در این روش، شناخت و تفکیک نیازهای اصلی از فرعی، از ارکان تشخیص اهداف و قلمرو دین تلقی شده است. ولی ملاک نیازهای اصلی و فرعی چیست؟ ممکن است فردی نیازی را اصلی و دیگری آن را فرعی بداند .

رویکرد درون دینی

در این رویکرد ، اعتقاد بر آن است که برای تحدید هدف و قلمرو دین باید به متون دینی رو کرد و از آنها یاری جست .

نکته قابل ملاحظه در این نظر آن است که : هر چند دین بیانگر اهداف و قلمرو خویش است و آدمیان می باید برای شناسایی قلمرو هدف دین به دین رجوع کنند .

۳۰- سکولاریسم را توضیح دهید ؟

در اینکه آیا دین مربوط برای هدایت انسان در زندگی دنیوی فردی و خصوصی آمده است یا برای هدایت انسان در همه ابعاد زندگی دو رویکرد مطرح شده است :

- رویکردی که بر پیوستگی دین و دنیا و کارایی دین در صحنه های اجتماعی پافشاری دارد

- رویکردی که بر جدایی دین و دنیا و جدایی دین و سیاست فتوا می کند .

رویکرد نخست در مبحث قلمرو دین اسلام بیان خواهد شد . رویکرد دوم به ویژه شناسنامه و هویت امروزی اش ، مولود غرب مسیحی است که با پیش زمینه های خاص به کار گرفته می شود .

۳۱- علل و عوامل ظهور سکولاریسم را بنویسید ؟

محتوای متون دینی مسیحیت (تفکیک دین و دولت)

در متون دینی مسیحیان ، شواهد فراوانی بر جدایی دین از حکومت وجود دارد و به جرات می توان گفت بذره‌های اولیه این اندیشه در همین متون مشاهده می شود .

سیره عملی و نظری و تفاسیر آباء کلیسا نیز یکی از عوامل زمینه ساز تفکر سکولاریسم به شمار می آید .

فقدان قوانین اجتماعی و حکومتی در مسیحیت

هنگامی یک دین می تواند ادعای حضور و دخالت در صحنه سیاست و اجتماع را داشته باشد که دارای قوانین و نظام اجتماعی و حکومتی باشد ، در حالی که آیین مسیحیت نه تنها فاقد چنین نظامی است ، بلکه مسیحیان که خود را تا نیمه نخست قرن یکم میلادی موظف به پیروی از دستورات تورات می دانستند ، از آن به بعد شریعت موسی (ع) را که مشتمل بر بعضی احکام اجتماعی بود ، نسخ و لغو کردند و عملاً آیین مسیحیت در دستورات فردی و اندک خلاصه شد و این زمینه رشد سکولاریسم را فراهم ساخت .

فساد مالی و اخلاقی در دستگاه کلیسا

روحیه ساده زیستی و زندگی متوسط که از نصایح انجیل و آباء کلیسا بود و کلیسا مردم را به آن دعوت می کرد به فراموشی سپرده شد و کشیشان در عمل از راه های مختلف مثل فروش آمرزش نامه و مقامات دینی ، تحریف و غیره به انباشت ثروت روی آورده و به قطب ثروتمند تبدیل شدند .

جزمیت ، مصونیت و خشونت کلیسا

جزم گرایی و انعطاف ناپذیری ، تعصب و نقدناپذیری ، اعمال و رفتار خشونت آمیز کلیسا با مخالفان ، مثلث شومی است که چهر واقعی کلیسای قرون وسطی را به روشنی ترسیم می کند .

به گفته ویل دورانت کلیسا در مدت هشت سال ، ۸۸۰۰ تن را سوزانده و ۹۶۴۹۴ تن را به کیفرهای مختلف محکوم کرده است .

جنبش اصلاح دینی

اقتدارگرایی بیش از اندازه کشیشان و مفسدهای نهاد کلیسا با عکس العمل مردم، به ویژه دانشمندان و متفکران روبه رو گردید و در نتیجه نهضت اصلاح دینی شکل گرفت. این جریان منادی خصوصی و شخصی سازی دین و اختصاص قلمرو آن به تنظیم رابطه انسان با خدا و حذف دین از صحنه های اجتماعی و سیاسی بود و باعث توسعه سکولاریسم شد.

۳۲- هدف بعثت پیامبران و تفسیرهای گوناگون از آن را توضیح دهید؟

۱- تفسیر دنیاگرایانه دعوت پیامبران

تفسیر دنیاگرایانه از هدف پیامبران، به طور عمده بروی سه هدف این جهان متمرکز است: عدالت اجتماعی، رفاه و آبادانی این جهان، و رهایی از اضطراب و رنج دائمی زندگی دنیوی. طرفداران عدالت اجتماعی معتقدند بقای نوع بشر در گرو برقراری عدالت اجتماعی است و تحقق عدالت منوط به قانون جامع و کاملی است که همه نیازهای انسان را در آن ملحوظ شده باشد و منافع همه انسان ها به صورت یکسان رعایت گردد.

اندیشه دنیاگرایانه از هدف از بعثت پیامبران از جهات گوناگون قابل نقد و ارزیابی جدی است:

الف - پرداختن دین به امور دنیا از اهداف فرعی و تبعی آن به شمار می آید و نباید آن را هدف اصلی و انحصاری پیامبران پنداشت.

ب- در تعالیم دینی و پیام پیامبران، مسائل قدسی عالم غیب، سعادت اخروی چنان وافر است که چشم پوشی از آنها ممکن نیست.

ج- در تفسیر دنیاگرایانه دین برای دنیای بهتر منحصر کردن هدف پیامبران در آبادانی دنیای مردم، تنزل دادن مقام پیامبران و قراردادن آنها در ردیف مصلحان اجتماعی است.

د- این سه تغییر دنیاگرایانه، از حیث ابزار دانستن دین در رسیدن به گونه ای سعادت دنیوی مشترک اند.

۲-تفسیر آخرت گرایانه

جدایی مطلق دین از امور دنیا و نفی هر گونه کارکرد دنیوی از ساحت ادیان نزد اندیشمندان مسلمان به صورت نظریه رسمی وجود نداشته است زیرا هویت حیاتی و تعالیم اسلام و پیشینه تاریخی تمدن اسلام و اجتماعی بودن دین اسلام را مورد تاکید جدی قرار می دهد.

۳- تفسیر جامع گرایانه دعوت پیامبران

دیدگاه جامع نگر در تفسیر جهت گیری پیامبران بر این باور است که تعالیم پیامبران همه شئون زندگی بشر اعم از زندگی دنیوی و اخروی را شامل می شود و پیامبر اسلام (ص) به جهت خاتم بودن ، پیامی جامع و کامل برا بشر آورده است .

۳۳- دلایل نظریه جامع گرا را توضیح دهید ؟

الف- دلایل برون دینی

برهان های فلسفی اثبات ضرورت نبوت

برهان هایی که حکیمان مسلمان برای اثبات ضرورت نبوت اقامه کرده اند به گونه ای ، تفسیر جامع گرایانه دعوت پیامبران را به اثبات می رساند زیرا رکن اصلی استدلال فلاسفه ، زندگی اجتماعی و عدالت اجتماعی است .

تجربه ناپذیری حیات آدمی

پیام پیامبران نمی تواند ناظر به بخشی از زندگی آدم و غافل از بخش دیگر باشد و کسانی که در تفسیر بعثت پیامبران انحصار گرایانه سخن گفته اند ، در واقع حقیقت واحد زندگی آدمی را تجزیه کرده اند .

تعریف امامت

امامت یعنی ریاست دین و دنیا. در تفکر شیعه. امامت، تداوم و شعاع نبوت است. بنابراین تصویر جامع گرایانه در امامت در نبوت نیز جریان می یابد .

ب- دلایل درون دینی

اهداف پیامبران در قرآن

تصویر قرآن از جهت گیری دعوت پیامبران ، تصویری جامع و شامل هر دو بعد از زندگی آدمی است . قرآن نه تنها آخرت و خدا را هدف بعثت پیامبران می داند ، بلکه اصلاح زندگی اجتماعی و دنیوی را نیز از اهداف رسالت آنان معرفی می کند :

دعوت به پرستش خدا : یکی از اهداف بنیادین بعثت پیامبران دعوت مردم به پرستش خدای یگانه است .

دعوت به معاد: یکی دیگر از اهداف پیامبران این است که به مردم نشان دهد پس از زندگی دنیوی زندگی دیگری وجود دارد که به اعمال و رفتار انسان رسیدگی می شود.

تعلیم: یکی از اهداف پیامبران، آموزش مطالب دست نیافتنی است.

دعوت به تزکیه و تقوا

آزادی انسان

عدالت اجتماعی: پیامبران مأموریت داشتند تا با تلاش های طاقت فرسا و مستمر عدل و قسط را در جامعه حاکم سازند.

اصلاح جامع و مبارزه با مفساد اجتماعی: هر چند همه پیامبران یک هدف اساسی داشتند و آن دعوت به پرستش خدای یگانه و معاد بود.

۳۴- رویکردهای مختلف درباره ادیان را بنویسید؟

الف- حصر گرایی: انحصارگرایان معتقدند رهایی، نجات، رستگاری، کمال یا هر چیز دیگری که غایت دین است تنها در یک دین وجود دارد و از طریق یک دین خاص به دست می آید.

ب- کثرت گرایی: ادیان گوناگون، پاسخ ها و واکنش های گوناگونی نسبت به واقعیت غایی (خداوند) بر می انگیزانند. یا این حال کثرت گرایان معتقدند که تمامی این واکنش ها می تواند در راه رستگاری انسان باشد

ج- شمول گرایی

۳۵- چند مورد از معیارهایی برای ارزیابی ادیان را بنویسید؟

- عده ای برای رسیدن به این هدف مطالعه تاریخ زندگی بنیانگذاران و رهبران ادیان را پیشنهاد می کنند.
- راه دیگر برای ارزیابی تجربه دینی یک پیامبر، آزمودن انواع ارزش های انسانی است که ایجاد کرده و نیز فرهنگ و تمدنی است که از رسالت وی برخاسته است.
- نباید میان اصول جهان بینی و مبانی اعتقادی یک دین ناسازگاری و تعارض باشد
- یک نظام دینی نباید راه تصدیق و فهم اینکه چنین نظامی صادق است را مسدود کند در غیر این صورت باید در صدق آن نظام تردید کرد.

سوالات تستی

۱- مجموعه مباحثی که به پیامبر معینی اختصاص ندارد و درباره امور مشترک میان همه پیامبران بحث می کند؟

۱. نبوت خاصه   ۲. نبوت عامه   ۳. نبوت   ۴. اختیار انسان

۲- ..... بشری است که برای هدایت انسان ها برانگیخته شده تا معارفی را بدون واسطه انسانی دیگر از مبدا الهی دریافت و ابلاغ کند؟

۱. وحی   ۲. قرآن   ۳. پیامبر   ۴. امام

۳- کدام یک از گزینه های زیر از ویژگی های پیامبر نیست؟

۱. پیامبر بشر است   ۲. پیامبران برای هدایت انسانها آمده اند.

۳. پیامبران برانگیخته شده از سوی خدا هستند   ۴. ساحر است

۴- کدام یک از گزینه های زیر معنای لغوی وحی نیست؟

۱. اشاره   ۲. سرعت   ۳. القای پنهانی مطلبی به دیگران   ۴. کشف و شهود

۵- در کدام گزینه وحی به معنای شاخصه نبوت است؟

۱. اشاره پنهانی   ۲. هدایت غریزی و طبیعی   ۳. وحی غیر رسالی   ۴. وحی رسالی

۶- ..... قدرت شدید ذهنی است که برخی افراد را بدون نیاز به طی مراحل عملی لازم و معلوم، به درک حقایق توفیق می دهد.

۱. کشف و شهود   ۲. ریاضت نفس   ۳. نبوغ   ۴. وحی یا القای پنهانی

۷- پدیده ای است خارق العاده و خارج از نظامات علت و معلول شناخته شده مادی که به منظور اثبات دعوی نبوت، هم زمان با تحدی از جانب مدعی نبوت به « اذن خاص » الهی صادر می شود؟

۱. وحی   ۲. دین   ۳. معجزه   ۴. قرآن

۸- کتابی که از سوی خدای جهانیان با واسطه روح الامین بر قلب پیامبر و فرستاده برگزیده خدا محمد (ص) فرود آمده است؟

۱. انجیل   ۲. تورات   ۳. قرآن   ۴. نهج البلاغه

۹- آیه شریفه «ام یقولون تقوله بل لا یؤمنون ، فلیأتوا بحدیث مثله ان كانوا صادقین» بر چه حقیقتی دلالت دارد؟

۱. امی بودن رسول خدا   ۲. ناتوانی کفار از فهم حقایق قرآنی

۳. تحدی حتی به یک سوره   ۴. تحدی به آوردن کتابی مانند قرآن

۱۰- کدام گزینه از ویژگی های انسان محسوب نمی شود؟

۱. تکامل تدریجی   ۲. تفاوت استعدادها   ۳. خطا پذیری   ۴. شکل گیری تدریجی

۱۱- کدام گزینه از ویژگی های قرآن محسوب نمی شود؟

۱. شکل گیری تدریجی   ۲. شکل گیری در شرایط گوناگون

۳. در برگیرنده مسائل مختلف   ۴. خطا پذیری

۱۲- کدام گزینه از وظایف پیامبران محسوب نمی شود؟

۱. هدایت انسان ها   ۲. مبارزه با کژی ها

۳. جلوگیری از انحرافات اخلاقی و اجتماعی   ۴. عدالت اجتماعی

۱۳- کدام گزینه از مبانی ختم نبوت محسوب نمی شود؟

۱. جهانی بودن و جاودانگی دین اسلام   ۲. جامعیت دین اسلام

۳. اسلام و مقتضیات زمان   ۴. مراتب دین

۱۴- فقیهان عقل را در کنار کتاب و سنت و اجماع چندمین منبع احکام می دانند؟

۱. اولین   ۲. دومین   ۳. سومین   ۴. چهارمین

۱۵- یکی از مسائلی که بر پویایی و توانمندی دین اسلام در پاسخگویی به نیازهای مختلف در شرایط و اوضاع متفاوت کمک می کند چیست؟

۱. توجه به احکام اولی و ثانوی   ۲. مبتنی بودن احکام اسلامی بر مصالح و مفاسد واقعی

۳. اجتهاد قوه محرکه اسلام   ۴. ورود عقل در حریم قانون گذاری

۱۶- کدام گزینه در مورد تفسیر دنیاگرایانه از هدف پیامبران صحیح نیست؟

۱. بقای نوع بشر در گرو برقراری عدالت اجتماعی است و تحقق عدالت منوط به قوانون جامع و کاملی است که همه نیاز های انسان را دربرمیگیرد

۲. عدالت اجتماعی

۳. رهایی از اضطراب ورنج دایمی زندگی دنیوی

۴. رفاه و آبادانی این جهان

۱۷- از علل و عوامل ظهور سکولاریسم کدام گزینه نیست؟

۱. محتوای متون دینی مسیحیت   ۲. فساد مالی و اخلاقی در دستگاه کلیسا

۳. جزمیت ، مصونیت و خشونت کلیسا   ۴. عدم توجه به شکل و صورت ظاهری زندگی

۱۸- در کدام گزینه پیامبران ماموریت داشتند تا با تلاش های طاقت فرسا و مستمر عدل و قسط را در جامعه حاکم سازند؟

۱. دعوت به معاد   ۲. دعوت به پرستش   ۳. عدالت اجتماعی   ۴. آزادی انسان

۱۹- نام عمومی ادیانی که در واقع بیانگر روح تعالیم همه پیامبران آسمانی است چیست؟

۱. یهودی   ۲. مسیحی   ۳. اسلام   ۴. وهابی

۲۰- جان هیک مدافع و مروج کدام دیدگاه در مورد دین می باشد؟

۱. شمول گرایی   ۲. انحصار گرایی   ۳. کثرت گرایی   ۴. لیبرالیسم

۲۱- مهم ترین مباحث اعتقادی و کلامی چیست؟

۱. ضرورت بعثت انبیا به لحاظ علمی   ۲. ضرورت بعثت انبیا به لحاظ نظری

۳. کشف و شهود

۴. اشاره پنهانی وحی

۲۲- کدام یک از موارد زیر جزو نتیجه تحقیقات علمی و فلسفی آلکسیس کارل درباره شناخت انسان نیست؟

۱. علم در شناخت انسان، تاکنون پیشرفتی نداشته است.

۲. کمال و سعادت واقعی انسان در گرو اختیار و انتخاب شایسته و صحیح است.

۳. روشی در دست نیست که بتواند انسان را در اجزا و در مجموعه و روابطش با محیط خارج بشناسد.

۴. انسانی را که متخصصان علوم معرفی می کنند، شبیحی ساخته و پرداخته تکنیک های همان علم است.

۲۳- آیه شریفه « فخرج علی قومه من المحراب فاوحی الیهم ان سبحوا بکره و عشیاً » ناظر به کدامیک از معانی

وحی است؟

۱. هدایت غریزی ۲. الهام ۳. وحی تشریحی ۴. اشاره پنهانی

۲۴- وحی به این معنا، شاخصه ی نبوت است؟ وحی.....

۱. رسالی ۲. الهام ۳. تشریحی ۴. اشاره پنهانی

۲۵- نظریه ..... به ما توجه می دهد که رویکردهای الاهیات و علم به انسان و جهان متفاوت است؟

۱. مکمل بودن علم و دین ۲. تعامل علم و دین ۳. تعارض علم و دین ۴. تناسب علم و دین

۲۶- یکی از دلایلی که قرآن پژوهان بر مصونیت قرآن از تحریف به آن استناد می جویند ..... است؟

۱. اوصاف قرآن ۲. آیات تحدی ۳. همانندی آیات ۴. اختلاف در آیات

۲۷- یکی از مباحث مهم و بسیار جدی در عرصه دین شناسی و کلام جدید چیست؟

۱. انتظار بشر از دین ۲. توجه به احکام اولی و ثانوی

۳. تبیین قلمرو و تعالیم و آموزه های دینی ۴. مبتنی بودن احکام اسلامی بر مصالح و مفساد واقعی

۲۸- این جمله «گفته می شود که ادیان عالم ، به ویژه آنها که زمانی دراز مانده اند و توانسته اند پاسخگوی نیازهای پیروانشان باشند ، بی بهره از حقیقت نیستند ، اما این گونه هم نیست که همه آنها به یک اندازه حق باشند « مربوط به کدام یک از صورت های شمول گرایی است ؟

۱. شمول عفو
۲. شمول به دلیل حقایق

۳. شمول کفاره
۴. نسبت در بهره مندی از حقیقت

۲۹- معنای امامت در تفکر شیعه چیست؟

۱. ریاست دین
۲. ریاست دنیا
۳. تداوم و شعاع نبوت
۴. ریاست دین و دنیا

۳۰- کدام گزینه از اهداف پیامبران در قرآن نیست؟

۱. دعوت به معاد
۲. آزادی انسان
۳. تعلیم
۴. پیروزی از دین

۳۱- کدام دلیل از دلایل کثرات گرایی برگرفته از سنت هرمونیک است؟

۱. تجربه و تفسیر
۲. هدایت گری خداوند

۳. هدایت یافتگی انسان ها
۴. تنوع فهم متون مقدس

۳۲- کدام یک جزء پیامبران تبلیغی بوده است؟

۱. پیامبران قبل از نوح (ع)

۲. پیامبران صاحب کتاب آسمانی و شریعت

۳. پیامبرانی مانند ابراهیم - نوح - موسی - عیسی - محمد (ص)

۴. پیامبرانی مانند هود - صالح - لوط - اسحاق - اسماعیل - یعقوب - یوسف

۳۳- کدام یک جزء صورت های مختلف شمول گرایی نیست؟

۱. شمول عفو
۲. بهره مندی مطلق ادیان از حقیقت

۳. شمول به دلایل حقایق
۴. شمول کفاره

۳۴- پیامبران پیش از نوح جزء کدام دسته می باشند؟

۱. قوم وقبيله اى ۲. تبليغى ۳. تشرىعى ۴. اولوالعزم

۳۵- قاعده لاضرر مربوط به کدام يك از ویژگی های سیستم قانون گذاری اسلام است؟

۱. ورود عقل در حریم قانون گذاری ۲. اجتهاد قوه محرکه اسلام

۳. مبتنی بودن احکام اسلامی بر مصالح و مفاسد واقعی ۴. قوانین کنترل کننده

۳۶- نظریه ی در باب حق بودن ادیان و حق بودن دینداران مربوط به کدام گزینه است؟

۱. شمول گرایی ۲. حصر گرایی ۳. کثرت گرایی ۴. اقتدار گرایی

۳۷- تقسیم احکام به اولی و ثانوی مربوط به کدام ویژگی سیستم قانونگذاری در اسلام است؟

۱. اجتهاد قوه محرکه اسلام ۲. توجه به احکام اولی و ثانوی

۳. ورود عقل در حریم قانونگذاری ۴. قوانین کنترل کننده

۳۸- توجه به همه جوانب زندگی بشر (مادی و معنوی) فردی و اجتماعی کدامیک از مبانی ختم نبوت را اثبات می کند؟

۱. جهانی بودن ۲. جاودانگی دین اسلام ۳. جامعیت دین اسلام ۴. مراتب دین

۳۹- وحی محمدی همان کتابی است که با عنوان ..... شناخته شده است؟

۱. تورات ۲. قرآن ۳. انجیل ۴. نهج البلاغه

۴۰- حدیث حلال محمد حلال الی یوم القیامه و حرامه حرام الی یوم القیامه کدامیک از مبانی ختم نبوت را اثبات می کند؟

۱. جهانی بودن و جاودانگی دین اسلام ۲. گستردگی دین اسلام

۳. جامعیت دین اسلام ۴. مراتب دین

جواب سوالات تستی

۱-۲ * ۲-۳ * ۳-۴ * ۴-۴ * ۵-۴ * ۶-۳ * ۷-۳ * ۸-۳ * ۹-۳ * ۱۰-۴

۱۱-۴ * ۱۲-۴ * ۱۳-۳ * ۱۴-۴ * ۱۵-۱ * ۱۶-۱ * ۱۷-۴ * ۱۸-۳ * ۱۹-۳ * ۲۰-۳

۲۱-۲ * ۲۲-۲ * ۲۳-۴ * ۲۴-۱ * ۲۵-۱ * ۲۶-۲ * ۲۷-۳ * ۲۸-۴ * ۲۹-۳ * ۳۰-۴

۳۱-۴ * ۳۲-۴ * ۳۳-۲ * ۳۴-۱ * ۳۵-۴ * ۳۶-۳ * ۳۷-۲ * ۳۸-۳ * ۳۹-۲ * ۴۰-۱